

Obrázky z dôb minulých

*Neprofesionálne fotografie Mikuláša Mušínku a Jána Bujdu
z obce Kurov z 2. polovice XX. storočia*

Zdjęcia z przeszłości

*Zdjęcia nieprofesjonalne Mikuláša Mušínki i Jána Bujdy
ze wsi Kurov z 2. połowy XX wieku*

Karpatská asociácia pre medzinárodnú spoluprácu a rozvoj, o. z.

Alexander Mušinka

Obrázky z dôb minulých

*Neprofesionálne fotografie Mikuláša Mušinku a Jána Bujdu
z obce Kurov z 2. polovice XX. storočia*

Zdjęcia z przeszłości

*Zdjęcia nieprofesjonalne Mikuláša Mušinki i Jána Bujdy
ze wsi Kurov z 2. połowy XX wieku*

2023

Publikácia je vydaná v rámci projektu „Zabudnutá krajina Lemkow a Rusnakov“ financovaného z Európskeho fondu regionálneho rozvoja, Program Interreg Poľsko-Slovensko“

Publikacja wydawana jest w ramach projektu „Zapomniany świat Łemków i Rusnaków” finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Program Interreg Polska-Słowacja”

Interreg
Poľsko-Slovensko

Obrázky z dôb minulých. *Neprofesionálne fotografie Mikuláša Mušinka a Jána Bujdu z obce Kurov z 2. polovice XX. storočia.*

Zdjęcia z przeszłości. *Zdjęcia nieprofesjonalne Mikuláša Muśinki i Jána Bujdy ze wsi Kurov z 2. połowy XX wieku*

Autor – Autor: Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.

Autori fotografii – Autorzy fotografii: Ján Bujda; akad. prof. Mikuláš Mušinka, DrSc.

Recenzenti – Recenzenci: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.; prof. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Preklad – Tłumaczenie: Mgr. Mária Grigľová

Rok vydania – Rok publikacji: 2023

Vydavateľ – Wydawca: Karpatská asociácia pre medzinárodnú spoluprácu a rozvoj, o. z.

ISBN: 978-80-974716-1-3

Úvod

Milí čitatelia, radi by sme Vám predstavili publikáciu, ktorá je podľa nášho názoru unikátna svojou obychajnosťou. Prinášame v nej fotografie z jednej dediny na Slovensku od dvoch obychajných ľudí, ktorým sa zhodou dejinných okolností, na prelome 50. a 60. rokov minulého storočia, dostal do rúk neprofesionálny fotoaparát. Títo dvaja amatérski fotografi sa rozhodli zachytávať na citlivú vrstvu filmu svoje okolie – ľudí v ich rodnej dedine. Svoju rodinu, kamarátov... blízkych. Začali fotografovať obychajné veci.

Na tomto mieste končí obychajnosť a nastupuje niečo unikátne. Svojím spôsobom unikátna je už ich rodná dedina. Dedina Kurov v Bardejovskom okrese. Táto neveľká obec leží na hranici dvoch štátov – dvoch administratívnych celkov (Poľska a Slovenska) a zároveň leží na hranici etnografických regiónov (Šariš, Spiš na Slovensku a Lemkovina v Poľsku), na hranici dvoch etnokultúrnych území – Rusíni (Ukrajinci) a Lemkovia na jednej strane a Slováci a Poliaci na strane druhej.

Unikátnosť spočíva v tom, že negatívy týchto dvoch amatérskych fotografov sa nám zachovali do dnešných dní a my máme možnosť vďaka nim sledovať aspoň časť výrazných transformačných procesov, ktoré nastali v Kurove po 2. sv. vojne.

Kurov je neveľká pohraničná dedinka, ktorá patrí k najstarším obciam východného Slovenska. Nachádza sa v severozápadnej časti Nízkych Beskýd (nadmorská výška v strede obce dosahuje 400 m), v okrese Bardejov v oblasti horného Šariša. Rozprestiera sa na ploche 1 185 ha v údolí potoka Kurovec, ktorý sa vlieva do rieky Tople. Na základe posledného sčítania obyvateľov domov a bytov z roku 2021 má obec 676 obyvateľov (339 mužov a 337 žien) a nachádza sa, v nej 132 rodinných a 10 bytových domov. Z etnického hľadiska ide o obec, ktorá je vnímaná ako rusínska (ukrajinská) aj keď podľa posledných údajov (kedysi bolo možné zvoliť si až dve národnosti) sa drvivá väčšina obyvateľov hlási k slovenskej národnosti. Z náboženského hľadiska v obci dominuje pravoslávna a gréckokatolícka cirkev.

A kto boli dvaja amatérski fotografi? Ján Bujda (1944-2015) bol obychajný človek, ktorý sa narodil a celý život prežil v rodnej dedine Kurov. Tu sa aj oženil s Kurovčankou, s ktorou mali spolu dve deti. Po skončení školy pracoval v rôznych robotníckych profesiách, no asi najdlhšie bol robotníkom v neďalekej fabrike Závodov ťažkého strojárstva. Bol veľmi zručný, postavil si sám nielen rodinný dom ale vyrábal si sám aj rôzne stroje (napr. vyrobil niekoľko malotraktorov pre seba a blízkych), bol zručný stolár ale aj insitný rezbár a pod. Pre miestny folklórny súbor vyrábal takmer všetky rekvizity. V prázdnom rodičovskom dome si v 90. rokoch zriadil domáce múzeum, v ktorom zozbieral a vystavil množstvo dobových artefaktov z bežného života rodnej obce, hlavne z povojnového obdobia.

Mikuláš Mušínska predstavuje úplne odlišný životný príbeh. Patrí medzi najvýznamnejších ukrajinistov a etnológov na Slovensku. Je vysoko hodnotený a oceňovaný aj

v zahraničí – Ukrajina, Kanada, Česká republika a v USA – kde získal niekoľko čestných doktorátov a ocenení. Je zahraničným členom Ukrajinskej akadémie vied. Narodil sa v 1936 roku v Kurove. Po ukončení vysokej školy v Prahe a obhájení doktorátu na Karlovej univerzite, pôsobil v Prešove na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika, odkiaľ ho však vyhodili v rámci normalizačných čistiek po sovietskej okupácii v roku 1968. Vtedajší komunistický režim mu neumožnil zamestnať sa v rámci jeho kvalifikácie, preto sa zamestnal ako pastier hovädzieho dobytku na novovzniknutom Jednotnom roľníckom družstve v rodnom Kurove. Tam pôsobil až do roku 1976, kedy sa vrátil k rodine do Prešova a až do Nežnej revolúcie v roku 1989 pracoval ako kurič v kotolni. V roku 1990 sa vrátil na univerzitu (UPJŠ v Prešove sa neskôr transformovala na súčasnú Prešovskú univerzitu v Prešove), kde pôsobil až do odchodu do dôchodku. Je ženatý a má troch synov.

Dochovaná zbierka jeho čiernobielych negatívov predstavuje viac ako 15 tisíc záberov. Najstaršie zábery pochádzajú z konca 50. rokov, ale väčšina z nich z obdobia 60.-80. rokov minulého storočia. Z doposiaľ spracovaných viac ako 12 tisíc záberov Mikuláša Mušinku, tvoria viac ako 2 000 zábery so vzťahom k obci Kurov. Od Jána Bujdu sa dochovalo približne 2 800 záberov. Ani Ján Bujda ani Mikuláš Mušinka neboli profesionálnymi fotografmi a nemali ani žiadne fotografické alebo umelecké vzdelanie. Pre oboch bol fotoaparát nástrojom dokumentácie. Zatiaľ čo Ján Bujda zaznamenával rodinné alebo spoločenské udalosti (svadby, pohreby, oslavy narodenín a pod.) dôležité pre neho, Mikuláš Mušinka mal ako etnograf značne širší dokumentačný záber. Zaznamenával nielen rodinné a spoločenské udalosti, ale aj bežné činnosti ľudí v dedine (prácu na gazdovstve, výrobu náradia, stavbu domov a pod.).

6 Odlišný bol postoj oboch fotografov aj k následnému spracovaniu negatívov. Zatiaľ čo Mikuláš Mušinka ich aspoň čiastočne archivoval a označoval miesto a dátum ich vzniku, Ján Bujda sa o časť dochovaných negatívov po ich vyvolaní a nazväčšovaní fotografií už nijako zvlášť nezaujímal. Tým, že neboli profesionálni fotografi, ich zábery sú často nekvalitné. Vykazujú nielen kompozičné ale aj technické chyby (neostré, zlá expozícia, nekvalitné vyvolanie a pod.). Okrem toho bola časť negatívov poškodená zlým skladovaním (keď mi Ján Bujda osobne dával svoje negatívy, priniesol ich zo stodoly nezabalené a potrhane, nahádzane do prúteného košíka s tým, že sa s nimi aj tak už iba hrajú deti), alebo degradáciou materiálu.

Táto publikácia obsahuje 232 záberov, ktoré sme rozdelili do niekoľkých tematických celkov. Ich výber v žiadnom prípade nie je možné vnímať ako kroniku obce. Zároveň ich nie je možné vnímať ani ako prezentáciu všetkých zvykov a tradícií, ktoré sa v Kurove udržiavali, organizovali a oslavovali. Uvedený výber vychádza v prvom rade z dostupných záberov, ktoré sa zachovali a prostredníctvom nich sme sa snažili ukázať niektoré dôležité transformačné zmeny, ktorými prešiel Kurov v priebehu 60.-80. rokov minulého storočia.

Wstęp

Szanowni czytelnicy, z przyjemnością przedstawiamy Państwu publikację, która jest naszym zdaniem wyjątkowa w swojej zwyczajności. Zawiera ona zdjęcia z wioski na Słowacji, wykonane przez dwóch zwykłych ludzi, którzy na przełomie lat 50. i 60. ubiegłego stulecia, dzięki zbiegowi okoliczności, dostali w swoje ręce nieprofesjonalny aparat fotograficzny. Fotografowie amatorzy postanowili uwiecznić swoje otoczenie – ludzi ze swojej rodzinnej wioski – na delikatnej taśmie filmowej. Rodzinę, przyjaciół...najbliższych. Zaczęli fotografować zupełnie zwyczajne rzeczy.

W tym momencie kończy się zwyczajność, a zaczyna coś wyjątkowego. Ich rodzima wioska jest już sama w sobie wyjątkowa. Wieś Kurov w powiecie bardejowskim. Ta mała wioska leży na granicy dwóch państw – dwóch jednostek administracyjnych (Polski i Słowacji), a jednocześnie leży na granicy regionów etnograficznych (Szarysz, Spisz na Słowacji i Łemkowszczyzna w Polsce) na granicy dwóch terytoriów etniczno-kulturowych – Rusinów (Ukraińców) i Łemków z jednej strony oraz Słowaków i Polaków z drugiej strony.

Wyjątkowość tkwi w tym, że do dnia dzisiejszego zachowały się negatywy tych dwóch fotografów-amatorów i dzięki nim mamy możliwość prześledzenia przynajmniej części istotnych procesów transformacyjnych, jakie miały miejsce w Kurovie po II wojnie światowej.

Kurov to mała przygraniczna wioska, jedna z najstarszych wiosek we wschodniej Słowacji. Znajduje się w północno-zachodniej części Beskidów Środkowych (centrum wsi znajduje się w wysokości 400 m n.p.m.), w powiecie Bardejów, w regionie górnego Szarysza. Zajmuje powierzchnię 1 185 ha w dolinie potoku Kurovec, który wpada do rzeki Topli. Na podstawie najnowszego spisu domów i mieszkań z 2021 r. wieś liczy 676 mieszkańców (339 mężczyzn i 337 kobiet). Znajduje się tu 132 domów jednorodzinnych i 10 budynków mieszkalnych. Pod względem etnicznym jest to wieś postrzegana jako rusińska (ukraińska), chociaż według najnowszych danych (kiedy można było wybrać maksymalnie dwie narodowości) zdecydowana większość mieszkańców deklaruje narodowość słowacką. Z religijnego punktu widzenia w wiosce dominują kościoły prawosławne i greckokatolickie.

I kim byli ci dwaj fotografowie-amatorzy? Ján Bujda (1944-2015) był zwykłym człowiekiem, który urodził się i mieszkał przez całe życie w swojej rodzinnej wiosce Kurov. Tutaj poślubił Kurovčankę, z którą miał dwójkę dzieci. Po ukończeniu szkoły wykonywał różne prace robotnicze, choć prawdopodobnie najdłużej był pracownikiem w Fabryce Przemysłu Ciężkiego (Závody ťažkého strojárstva). Odznaczał się dużymi umiejętnościami, nie tylko samodzielnie zbudował swój dom rodzinny, ale także konstruował różne urządzenia (np. skonstruował kilka małych traktorów dla siebie i swoich bliskich), był utalentowanym stolarzem, ale także rzeźbiarzem z zamięłowania, itp. Dla miejscowego zespołu folklorystycznego własnoręcznie wyrabiał niemal wszystkie rekwizyty. W pustym domu swoich rodziców w latach 90. założył domowe muzeum, w którym zebrał i wystawił szereg artefaktów z życia codziennego swojej rodzinnej wioski, głównie z okresu powojennego.

Mikuláš Mušínska przedstawia zupełnie inną historię życia. Jest jednym z najważniejszych ukrainistów i etnologów na Słowacji. Za granicą jest wysoko szanowany i doceniany - na

Ukrainie, w Kanadzie, Czechach, USA - gdzie otrzymał kilka doktoratów honoris causa i nagród. Jest również członkiem zagranicznym Ukraińskiej Akademii Nauk. Urodził się w 1936 roku w Kurovie. Po ukończeniu studiów w Pradze i obronie doktoratu na Uniwersytecie Karola, pracował w Preszowie na Uniwersytecie Pavla Jozefa Šafárika, skąd został zwolniony podczas czystek normalizacyjnych po sowieckiej okupacji w 1968 roku. Ówczesny reżim komunistyczny nie pozwalał mu na zdobycie pracy zgodnej z jego kwalifikacjami, więc dostał pracę jako pasterz bydła w nowo utworzonej Spółdzielni Rolniczej w jego rodzinnym Kurovie. Pracował tam do 1976 r., kiedy wrócił do rodziny w Preszowie i aż do Aksamitnej Rewolucji w 1989 r. pracował jako palacz w kotłowni. W 1990 r. powrócił na Uniwersytet (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Preszowie został później przekształcony w obecny Uniwersytet Preszowski), gdzie pracował aż do przejścia na emeryturę. Ma żonę i trzech synów.

Przetrwała kolekcja jego czarno-białych negatywów zawiera ponad 15000 zdjęć. Najstarsze ujęcia pochodzą z późnych lat 50. ale większość z nich pochodzi z lat 1960-1980. Spośród ponad 12 000 zdjęć Mikuláša Mušinki, które zostały do tej pory przetworzone, ponad 2000 dotyczy wsi Kurov. Zachowało się około 2 800 zdjęć Jana Bujdy. Zarówno Ján Bujda, jak i Mikuláš Mušinka nie byli zawodowymi fotografami, nie mieli też żadnego wykształcenia fotograficznego lub artystycznego. Dla obu aparat był narzędziem dokumentacji. Podczas gdy Ján Bujda uwieczniał wydarzenia rodzinne lub towarzyskie (wesela, pogrzeby, urodziny itp.), które były dla niego ważne, Mikuláš Mušinka jako etnograf miał znacznie szerszy zakres dokumentacyjny. Dokumentował nie tylko wydarzenia rodzinne i towarzyskie, ale także codzienne czynności mieszkańców wioski (praca na gospodarstwie, wyrabianie narzędzi, budowanie domów itp.).

Różny był także stosunek obu fotografów do późniejszej obróbki negatywów. Mikuláš Mušinka przynajmniej częściowo je zarchiwizował oraz oznaczył miejsce i datę ich powstania, natomiast Ján Bujda po wywołaniu i powiększeniu fotografii nie był szczególnie zainteresowany większością zachowanych negatywów. Ponieważ nie byli zawodowymi fotografami, ich ujęcia są często niskiej jakości. Widać na nich nie tylko błędy kompozycyjne, ale także techniczne (słaba ekspozycja, niska jakość wywoływania itp.). Ponadto niektóre negatywy zostały uszkodzone przez złe przechowywanie (kiedy Ján Bujda osobiście przekazał mi swoje negatywy, przyniósł je ze stodoły rozpakowane i podarte, wrzucone do wiklinowego kosza, mówiąc, że i tak dzieci tylko się nimi bawią) lub przez degradację materiału.

Niniejsza publikacja zawiera 232 zdjęcia, które podzieliliśmy na kilka jednostek tematycznych. Ich wybór w żaden sposób nie może być postrzegany jako kronika wioski. Jednocześnie nie można ich postrzegać jako prezentacji wszystkich zwyczajów i tradycji, które były utrzymywane, organizowane i obchodzone w Kurovie. Przedstawiony wybór opiera się przede wszystkim na dostępnych materiałach filmowych, które przetrwały, a dzięki nim staraliśmy się pokazać niektóre z ważnych zmian transformacyjnych, przez jakie przeszedł Kurov w latach 1960-1980.

Gazdovstvo

Hoci sa v povojnovom období stále zvyšoval počet ľudí, ktorí pracovali v postupne vznikajúcich okolitých fabrikách, dominantným zamestnaním v Kurove bola práca v poľnohospodárstve. Až do 70. rokov, kedy tu bolo založené Jednotné roľnícke družstvo, väčšina obyvateľov v obci pracovala ako súkromne hospodáriaci roľníci. Pôda bola málo úrodná, preto aj hektárové výnosy boli nízke – 6-12 q obilia z hektára. Roľníci hospodárili na celkovej výmere 618 ha poľnohospodárskej pôdy, z čoho bolo až 572 ha ornej pôdy. Obec vlastnila predovšetkým pasienky, ktorých výmera bola cca 400 ha. Mechanizácia v podstate takmer neexistovala, preto sa gazdovia museli spoliehať na ručnú prácu a konskú či kravskú ťažnú silu. Prvé stroje, ktoré sa v tom čase začali objavovať boli mláčačky obilia. Väčšinu ručného náradia si gazdovia vyrábali alebo udržiavali sami, pričom práve aj na základe jeho kvality boli gazdovia v dedine hodnotení. Dobrý gazda mal napríklad nielen pekný voz ale aj pekne naklepanú a dobre nabrúsenú kosu a pod. Ručnej práce na málo úrodných poliach bolo veľmi veľa. Napríklad zemiaky sa museli do poranej a pobrazenej zeme ručne sadiť, ručne okopať a po niekoľko mesiacoch aj ručne vykopať, pozbierať a odvieŕať. A nebolo ich málo. Veď ich potrebovali nielen ľudia ale aj statok. Úroda sa nemerala na kilá ale na vrecia. Podobne to bolo aj v prípade obilia a iných plodín. Ako spomína Mikuláš Mušínsky, mohli ste byť gazda s zodretými rukami tvrdými od mozolov počas žatvy, aj tak ste ich mali zoderaté do krvi. Keď jeho otec, v jednu nedeľu počas žatvy, vzal do ruky ihlu a niť a začal si krvavé mozole na rukách sám zašívaj, mama na neho riadne nakričala. Vraj: „Kto to videl v nedeľu pracovať!“ S argumentom, že predsa nešije topánky, ale vlastnú ruku, neuspel. Na gazdovstve bolo potrebné nielen pracovať na poli, ale aj napríklad v lese, kde sa pravidelne pripravovalo drevo nielen na kúrenie, ale aj na rôzne stavby či na výrobu náradia.

Životná úroveň obyvateľov bola v povojnových rokoch pomerne nízka, pretože okrem nie veľmi dobrých poľnohospodárskych podmienok, súkromne hospodáriaci roľníci museli odovzdávať štátu vysoké dodávky (kontigenty). Tieto boli odstupňované podľa veľkosti majetku. Tí čo vlastnili do 5 ha pôdy boli malí roľníci, do 10 ha – strední roľníci, nad 10 ha – kulaci. V Kurove boli do tretej skupiny zaradení dvaja roľníci. Kto neodovzdal predpísané množstvo dodávok, nemal nárok na základné spotrebné predmety a potraviny (predávané do roku 1953 na prídelové lístky), nedostal povolenie na zakáľačku a pod.

Gospodarstwo

Chociaż w okresie powojennym liczba osób pracujących w stopniowo powstających okolicznych fabrykach stale rosła, dominującym zajęciem w Kurovie była praca w rolnictwie. Do lat 70-tych, kiedy utworzono spółdzielnię rolniczą, większość mieszkańców wsi pracowała jako indywidualni rolnicy. Gleba nie była zbyt żyzna, więc plony z hektara były niskie - 6-12 q ziarna na hektar. Rolnicy uprawiali łącznie 618 hektarów gruntów rolnych, z czego 572 hektary stanowiły grunty orne. Gmina posiadała głównie pastwiska, których powierzchnia wynosiła około 400 hektarów. Nie istniała praktycznie żadna mechanizacja, więc rolnicy musieli korzystać z pracy fizycznej i siły pociągowej koni lub krów. Pierwszymi maszynami, które zaczęły pojawiać się w tym czasie, były młocarnie zboża. Większość narzędzi ręcznych wyrabiali lub konserwowali sami gospodarze i według ich jakości oceniano gospodarzy w wiosce. Przykładowo, dobry rolnik posiadał nie tylko ładny wóz, ale także dobrze naostrzoną kosę itp. Na słabo żyznych polach była potrzebna ogromna ilość pracy fizycznej. Na przykład ziemniaki do pooranej i bronowanej ziemi musiały być ręcznie zasadzone, ręcznie pielone, a po kilku miesiącach ręcznie wykopane, zebrane i wywiezione. A nie było ich wcale mało. Ostatecznie, potrzebne były one nie tylko ludziom, ale też gospodarstwu. Zbiory nie były mierzone w kilogramach, ale w workach. To samo dotyczyło zboża i innych upraw. Jak wspomina Mikuláš Mušinka, jeśli byłeś gospodarzem z twardymi dłońmi pokrytymi modzelami, i tak miałeś je zakrwawione podczas żniw. Pewnej niedzieli podczas żniw, gdy jego ojciec wziął igłę i nić i zaczął sam zszywać zakrwawione modzele na dłoniach, matka na niego nakrzyczała. „Kto to widział pracować w niedzielę!” Z argumentem, że nie szyje butów, ale własną rękę, nie przekonał jej. Praca w gospodarstwie polegała nie tylko na pracy na polu, ale także na przykład w lesie, gdzie regularnie przygotowywano drewno nie tylko do ogrzewania, ale także do różnych budynków i narzędzi.

10

Sytuacja życiowa ludności w latach powojennych była bardzo niska, ponieważ oprócz niezbyt dobrych warunków rolniczych, indywidualni rolnicy musieli przekazywać państwu duże zapasy (kontyngenty). Kontyngenty klasyfikowano według wielkości majątku. Ci, którzy posiadali do 5 hektarów ziemi, byli małorolnymi gospodarzami, do 10 hektarów – średniorolnymi, powyżej 10 hektarów – kułakami. W Kurovie do trzeciej grupy zaliczono dwóch gospodarzy. Ci, którzy nie oddali przepisanej ilości zapasów, nie mieli prawa do podstawowych artykułów konsumpcyjnych i żywności (sprzedawanych przed 1953 r. na kartki żywnościowe), nie otrzymywali pozwolenia do uboju świń itp.

*Gazda.
Gospodarz.*

*Dobry gazda mal aj pekny statok,
Dobry gospodarz mial tez ladne gospodarstwo.*

*Zvážanie sena.
Belowanie siana.*

*Voz a náradie vždy muselo byť dobre pripravené.
Wóz i narzędzia zawsze musiały być dobrze przygotowane.*

*Žatva.
Žniva.*

*Klepanie kosy.
Wykuwanie kosy.*

*Zwážanie słamy.
Przewóz słomy.*

*Hrabanie słomy.
Grabienie słomy.*

*Súčasnou prácou na gazdovstve bola aj práca v lese.
Częścią pracy w gospodarstwie była również praca w lesie.*

Zmeny

Veľkou zmenou v hospodárení v Kurove bolo založenie Jednotného roľníckeho družstva. Kurovčania sa jeho založeniu úplne nebránili ešte v 50. rokoch. Už rokoch 1951-52 vznikol v obci prípravný výbor Jednotného roľníckeho družstva. Štátom mu bola dokonca pridelená aj cirkevná a tzv. učiteľská pôda. Tento proces sa však vo všeobecnosti nevyvíjal podľa predstáv dobových komunistických štátnych orgánov. Mnohé družstva vznikali násilne, boli zle zorganizované, mali nevyhovujúcu technickú a materiálnu podporu, a tak sa veľmi rýchlo rozpadávali. Ani v Kurove to nešlo podľa predstáv komunistických ideológov, a tak nakoniec aj v kontexte s celoštátnym spomalením tempa kolektivizácie, JRD v obci založené nebolo. O založenie družstva sa gazdovia opäť pokúsili v polovici 60. rokov. Podľa pamätníkov však okresné stranícke orgány túto iniciatívu neschválili s odôvodnením, že: „Nechceli ste založiť družstvo, keď sme vás o to prosili, nuž teraz čakajte, kým na vás príde rad, pretože štát nemá dosť poľnohospodárskej techniky.“

Dôležitým impulzom pre založenie JRD pre miestnych gazdov boli stále sa zvyšujúce a nesplniteľné štátne dodávky (kontingenty). Situácia sa postupne stávala neúnosnou. Mnohí gazdovia, aj napriek zákazu, prestali gazdovať a radšej odišli do priemyselných regiónov, kde bola v tom čase výrazne vyššia životná úroveň. Gazdom výrazne nepomohlo ani založenie miestneho *Zväzu súkromne hospodáriacich roľníkov* v roku 1971. Jednotné roľnícke družstvo bolo nakoniec v Kurove založené až v roku 1973.

Z nášho pohľadu určitou zvláštnosťou miestneho družstva bola skutočnosť, že po normalizačných čistkách, ktoré nastali v Československu v 70. rokoch po sovietskej okupácii v roku 1968, sa na tomto družstve zamestnal ako pastier dobytká práve jeden z autorov spomínaných fotografií – Mikuláš Mušinka, ktorého vyhodili z univerzity Prešove. Pre tohto vedca to bola tak jediná možnosť ako niekde vôbec získať prácu, a to aj napriek tomu, že pastier dobytká bol všeobecne považovaný za veľmi neprestížne zamestnanie. Ubytoval sa pod lesom za dedinou priamo pri ohrade s kravami, v starom *sypanci*, čo bola jednoduchá zrubová drevená stavba, v ktorej sa tradične uchovávalo obilie alebo cenne veci. Takáto stavba sa dala za jeden deň jednoducho rozobrať a opäť postaviť tam, kde to bolo potrebné. V ňom býval, okrem zimy, celý rok a v lete tam za ním prichádzala aj jeho rodina z Prešova. V *sypanci* písal aj svoje vedecké práce, čítal knihy a pod.

Družstvo bolo pre miestnych roľníkov zásadnou zmenou. Umožnilo im nielen sa zbaviť nesplniteľných štátnych dodávok, ale ešte postupne získali aj štátnu podporu. Vďaka nej si začali budovať nielen strojový park, ale aj veľkokapacitné maštale, sýpky a pod. a zvýšila sa aj výrazne efektívnosť poľnohospodárstva. Gazdom ostali už iba malé políčka tzv. záhumienky – na ktorých si pestovali to, čo potrebovali. Zásadne sa zmenil charakter dediny.

Zmiany

Główną zmianą w gospodarce Kurova było założenie Spółdzielni rolniczej. Mieszkańcy Kurova nie byli jednak całkowicie przeciwni jej powstaniu już w latach 50. ubiegłego wieku. Już w latach 1951-52 we wsi powstał komitet przygotowawczy Spółdzielni rolniczej. Państwo przydzieliło mu nawet ziemię kościelną i tzw. nauczycielską. Jednak proces ten generalnie nie rozwijał się zgodnie z ideami ówczesnych komunistycznych władz państwowych. Wiele spółdzielni zostało utworzonych siłą, było słabo zorganizowanych, miało niewystarczające wsparcie techniczne i materialne, przez co bardzo szybko się rozpadły. Nawet w Kurovie nie poszło to zgodnie z pomysłami komunistycznych ideologów, więc ostatecznie, na tle ogólnokrajowego spowolnienia tempa kolektywizacji, Spółdzielnia Rolnicza we wsi nie powstała. Gospodarze ponownie próbowali założyć spółdzielnię w połowie lat 60-tych. Jednak, jak twierdzą upamiętniający, okręgowe władze partyjne nie zatwierdziły inicjatywy, uzasadniając to tym, że: „Nie chcieliście założyć spółdzielni, kiedy was o to prosiliśmy, więc teraz czekajcie na swoją kolej, ponieważ Państwo nie ma wystarczającej ilości sprzętu rolniczego.”

Istotnym impulsem do utworzenia Spółdzielni dla lokalnych gospodarzy była stale rosnąca i niemożliwa do zaspokojenia dostawa rządowa (kontyngenty). Sytuacja stopniowo stawała się nie do zniesienia. Pomimo zakazu, wielu gospodarzy przestało zajmować się rolnictwem i przeprowadziło się do regionów przemysłowych, gdzie standard życia był wówczas znacznie wyższy. Nawet utworzenie lokalnego Związku Rolników Indywidualnych w 1971 r. nie przyniosło znaczącej pomocy. Zjednoczona Spółdzielnia Rolnicza została ostatecznie założona w Kurovie w 1973 roku.

32 Z naszego punktu widzenia, pewną osobiwością lokalnej spółdzielni był fakt, że po czystkach normalizacyjnych, które miały miejsce w Czechosłowacji w latach siedemdziesiątych, po sowieckiej okupacji w 1968 roku, jeden z autorów tych zdjęć, Mikuláš Mušinka, który został zwolniony z Uniwersytetu w Preszowie, został zatrudniony jako pasterz bydła w tej spółdzielni. Dla tego naukowca był to jedyny sposób na znalezienie jakiegokolwiek pracy, pomimo faktu, że pasterstwo bydła było ogólnie uważane za bardzo nieopłacalną profesję. Zamieszkał pod lasem za wsią, tuż obok zagrody dla krów, w starym spichlerzu, który był prostą drewnianą konstrukcją z bali, w której tradycyjnie przechowywano zboże lub cenne przedmioty. Łatwo było go zdemontować w ciągu jednego dnia i zbudować tam, gdzie było to potrzebne. Przebywał tam przez cały rok, z wyjątkiem zimy. Latem odwiedzała go rodzina z Preszowa. Tam też pisał swoje prace naukowe, czytał książki itp.

Spółdzielnia dla lokalnych rolników była fundamentalną zmianą. Pozwoliła im nie tylko na pozbycie się niewykonanych zapasów państwowych, ale także stopniowo zyskała wsparcie państwa. Dzięki niej zaczęto budować nie tylko park maszynowy, ale także stajnie o dużej pojemności, spichlerze itp., a wydajność rolnictwa znacznie wzrosła. Rolnicy mieli do dyspozycji tylko niewielkie działki, zwane „záhumenky” (kawałek pola, ogród obok domu), na których uprawiali to, czego potrzebowali. Charakter wioski zmienił się zasadniczo.

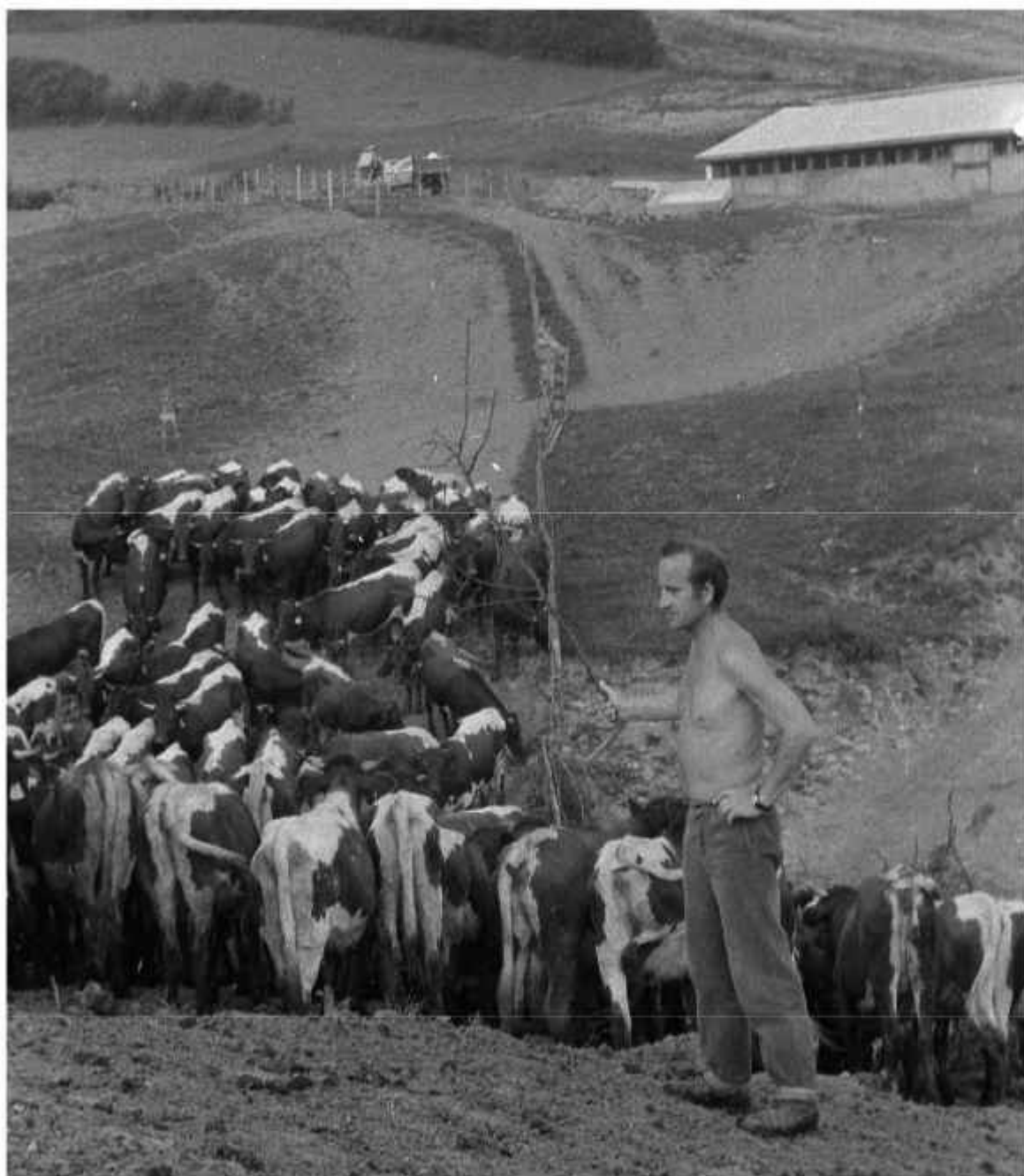

*Prvé spoločné kosenie po založení družstva.
Pierwsze wspólne koszenie po założeniu spółdzielni.*

*Pokosené a ide sa domov.
Skoszone i wracamy do domu.*

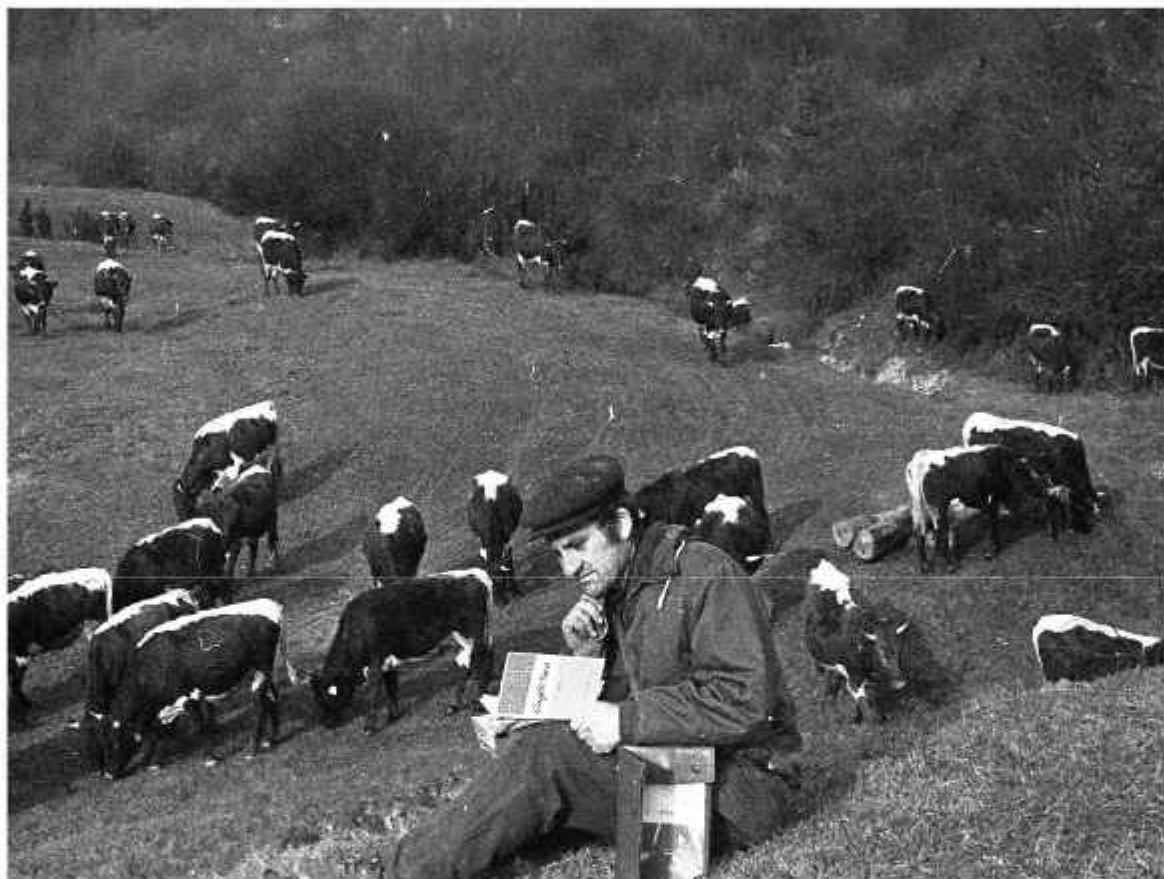
*Aj kravy sa začali pásť spoločne.
Krowy również zaczęły pasać się razem.*

V čase normalizácie v Kurove bol družstevným pastierom kráv prof. Mikuláš Mušíinka, ktorého vtedajší režim vyhodil z univerzity a nedovolil mu pracovať nikde inde. Vedecká práca sa však dala robiť aj tu...

W czasie normalizacji w Kurowie spółdzielczym pasterzem był prof. Mikuláš Mušíinka, który został zwolniony z Uniwersytetu przez ówczesny reżim i nie mógł pracować nigdzie indziej. Jednakże, pracę naukową można było wykonywać także tutaj...

*Drużynový pastier potreboval aj ubytovanie. Najjednoduchšie bolo rozobrať starý sypanec...
Spôldielczy pasterz potrzebował także zakwaterowania. Najłatwiejszą rzeczą było zdemontowanie
starego spichlerza...*

... preniesť ho na nové miesto a tam ho znova poskladať.
... przenieść go w nowe miejsce i tam ponownie zmontować.

42

*A už mohla prísť na celé leto aj jeho rodina z mesta.
A rodzina z miasta może przyjechać na całe lato.*

Svadba

Svadba patrila a stále patri k jedným z najdôležitejších prvkov tradičnej ľudovej kultúry. Stále je to jedna z najvýznamnejších rodinných tradícií, ktorá ma veľmi výrazný aj celospoločenský presah. Svadba bola vždy vecou verejnou. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že komunita sa podieľala nielen na samotnom svadobnom obrade, ale aj na všetkom čo s ním súviselo. Od výberu partnera, cez oznámenie o príprave svadby (zásnuby), cez samotnú prípravu a realizáciu svadby, svadobných dozvukov, až po vytvorenie novej domácnosti pre mladomanželov. Svadba je zároveň súbor zvykov, ktorý sa v povojnovom období menil asi najzásadnejšie. V prvom rade sa zmenila dĺžka svadby. Z niekoľkotýždňovej udalosti sa postupne skrátila na niekoľko dní. Zmenilo sa miesto realizácie svadieb, namiesto domácnosti sa začali uskutočňovať v novopostavenom kultúrnom dome. Po tom, čo v obci bola zriadená verejná vývarovňa jedál, sa aj príprava svadobnej hostiny presunula na „profesionálne“ kuchárky. Výrazne sa zmenila estetika odievania, kedy tradičné kroje postupne nahradili moderné odevy. Zmenila sa aj gastronomická stránka svadby a to nielen forma stolovania ale aj zloženie jedál. Svadba bola základom vzniku manželstva no vtedajší komunistický systém cirkevné sobáše neuznával, preto sa svadby začali uskutočňovať na miestnych národných výboroch a do kostola sa išlo v iný deň.

V samotnom svadobnom obrade sa dochovalo množstvo tradičných zvykov – vypýtanie si nevesty, redový tanec, snímanie vienka neveste, čepčenie a pod. Objavili sa aj nové zvyky, ktoré v minulosti neboli (napr. čítanie blahoprajných telegramov a pod.). Každopádne jedna z najdôležitejších funkcií svadby ostala zachovaná – svadba bola vždy miestom zábavy.

Wesele

Wesele było i wciąż jest jednym z najważniejszych elementów tradycyjnej kultury ludowej. Jest to nadal jedna z najważniejszych tradycji rodzinnych, która ma bardzo znaczący i ogólnospołeczny wpływ. Ślub zawsze był wydarzeniem publicznym. Ogólnie można powiedzieć, że społeczność była zaangażowana nie tylko w samą ceremonię ślubną, ale także we wszystko, co z nią związane. Od wyboru partnera, poprzez ogłoszenie przygotowań do ślubu (zaręczyny), poprzez samo przygotowanie i realizację wesela, poprawiny, aż po stworzenie nowego domu dla nowożeńców. Ślub to także zbiór zwyczajów, które prawdopodobnie najbardziej zasadniczo zmieniły się w okresie powojennym. Przede wszystkim zmieniła się długość wesela. Z kilkutygodniowego wydarzenia stopniowo skróciła się do paru dni. Zmieniono też miejsce ślubów - zamiast w domu, zaczęły się one odbywać w nowo wybudowanym domu kultury. Po wybudowaniu ogólnodostępnej jadalni w wiosce, przygotowanie uczyły weselnej również przeszło w ręce „profesjonalnych” kucharzy. Estetyka odzieży uległa znacznym zmianom, przy czym tradycyjne stroje były stopniowo zamieniane na nowoczesne. Zmienił się też gastronomiczny aspekt wesela, nie tylko forma spożywania posiłków, ale także kompozycja dań. Ślub był podstawą małżeństwa, ale ówczesny system komunistyczny nie uznawał ślubów kościelnych, więc śluby zaczęły odbywać się w lokalnych komitetach narodowych, a ludzie chodzili do kościoła w inny dzień.

W trakcie wesela zachowało się wiele tradycyjnych zwyczajów - wykupiny, taniec bravtuski (inaczej „redový”), zdejmowanie welonu panny młodej, oczepiny etc., ale pojawiły się też nowe zwyczaje, które nie istniały w przeszłości (np. czytanie telegramów z gratulacjami etc.) W każdym razie zachowała się jedna z najważniejszych funkcji wesela - wesele zawsze było miejscem rozrywki.

*Svadba ešte stále mala tradičný charakter.
Wesele nadal miało tradycyjny charakter.*

*Kroje však ešte úplne nevymizli.
Jednak stroje tradycyjne nie zniknęty jeszcze zupełnie.*

*Svadobné družičky sa už obliekajú moderne.
Druhny juž ubierajú się modnie.*

*Živá muzika sprevádzala celý svadobný obrad.
Muzyka na żywo towarzyszyła podczas całego wesela.*

*Tzv. falošná nevesta.
Tak zwana fałszywa panna młoda.*

*Prekážka na ceste. Ak chceli cez ňu svadobčania prejsť museli „zaplatiť“...
Blokada drogowa. Jeśli goście weselni chcieli przez nią przejść, musieli „zapłacić“...*

*Čepčenie nevesty.
Oczepiny panny młodej.*

*Hodovalo sa doma ...
Uczta wciąż odbywała się w domu...*

*... a tancovalo sa na dvore,
... i tańce na dziedzińcu.*

Svadba sa skončila a hostí je potrebné porozvážať. Niekoho domov a niekoho na autobusovú zastávku na hlavnej ceste vzdialenú niekoľko kilometrov.

Wesele dobiegło końca i goście muszą zostać rozwiezieni do domów. Kogoś do domu i kogoś na przystanek autobusowy przy głównej drodze kilka kilometrów dalej.

*V 70. rokoch sa aj svadby začali výrazne meniť.
W latach 70. ubiegłego wieku wesela również zaczęły się znacząco zmieniać.*

*Manželstvá sa začali uzatvárať na národných výboroch.
Małżeństwa zaczęły być zawierane w komitetach narodowych.*

*Až po civilnom sobáši sa organizovala „skutočná“ svadba.
Dopiero po ślubie cywilnym zorganizowano „prawdziwy” ślub.*

*Hodovalo sa v novopostavenom kultúrnom dome, kde hostinu pripravovali kuchárky.
Uroczystość odbyła się w nowo wybudowanym domu kultury, gdzie ucztę przygotowywały kucharki.*

*Objavili sa aj nové zvyky – čítanie telegramov a gratulácií.
Pojavili się również nowe zwyczaje - czytanie telegramów i gratulacje.*

*Mnohé zvyky však ostali. Snímanie vienka nevesty.
Jednak wiele zwyczajów pozostało. Zdejmowanie wianka panny młodej.*

*Nevestin vienok musel ženích od staršieho družbu vykúpiť.
Wianek panny młodej musiał wykupić pan młody od najstarszego družby.*

*Čepčenie nevesty.
Oczepiny panny młodej.*

*Redový tanec, za ktorý sa muselo „zaplatiť do taniera“. Najskôr s rodičmi...
Taniec bravutski (Redový – Tradycyjny taniec weselny we wschodniej Słowacji),
za który trzeba było „zapłacić do talerza“. Najpierw z rodzicami...*

... a postupne so všetkými svadobčanmi.
... i stopniowo ze wszystkimi gośćmi.

... spievať sa bude asi tiež „na večné časy“...
... співanie też pewnie będzie „na zawsze“...

*Svadba bola hlavne o zábave...
Wesele było przede wszystkim zabawą...*

*Bawili są starzy...
Starsi dobrze się bawili...*

... aj mladi.
... i mlodzi.

*... a mnohí až do rána...
... i wielu z nich aż do rana...*

Pohreb

Jedným z ďalších veľmi dôležitých prvkov tradičnej ľudovej kultúry rodinného cyklu bol pohreb. Je to inštitúcia, ktorá aj napriek zdaniu stability a nemennosti zaznamenala v povojnovom období taktiež značné zmeny. Tie boli spôsobené primárne celospoločenskými zmenami „technického rázu“. Je nutné si uvedomiť, že podobne ako narodenie aj úmrtie boli bežnou súčasťou života v rodine. A nemáme na mysli iba „filozofickú“ rovinu začiatku a konca života, ale aj rovinu „technickú“. Ešte do konca 50. rokov bolo bežné, že pôrod a úmrtie sa vo väčšine prípadov diali priamo v domácnosti. Až od 60. rokov sa to začalo viditeľne meniť. Dôvodom bolo okrem iného aj skvalitnenie lekárskej starostlivosti. Pôrody sa uskutočňovali čoraz častejšie v pôrodniciach a rovnako aj množstvo úmrtí bolo v nemocniciach. Aj vďaka tomu sa postupne vytráca tradičný zvyk, kedy bola truhla s nebožtíkom umiestnená tri dni v dome, v ktorom nebohý zomrel. Stále častejšie sa stávalo, že truhla bola privezená do domu iba v deň pohrebu. Zmeny nastali aj v estetike obliekania zosnulého. Tradičnou farbou smrti bola biela farba, a preto aj oblečenie zosnulých v truhle bolo tradične biele. To sa v Kurove sporadicky dochovalo ešte do konca 50. a začiatku 60. rokov. V rámci tradičného obradu bola truhla s nebožtíkom v deň pohrebu vynesená z domu na dvor, kde sa konala posledná rozlúčka s rodinou a blízkymi. Následne truhlu odniesli ručne na cintorín, kde bola umiestnená do vykopanej jamy. Čo sa v rámci pohrebných zvykov a rituálov vôbec nezmenilo (a platí to do dnešných dní) je skutočnosť, že pohreby sú vždy cirkevné. K dnešnému dňu v Kurove nezaznamenali ani jeden necirkevný pohreb. Taktiež v Kurove nezaznamenali ani jeden pohreb, kedy by bolo telo nebožtíka spopolené.

Mierne odlišné boli pohreby detí. Okrem toho, že boli menej honosné, zúčastňoval sa ich menší počet pozostalých. Úmrtie dieťaťa bolo jednoznačne smutnou udalosťou, ale zároveň to nebolo v tom čase ničím výnimočným. Asi by sme v 50.-60. rokoch ťažko našli domácnosť, v ktorej by nezomrelo aspoň jedno dieťa. Ved' ešte na začiatku 50. rokov minulého storočia bola dojčenská a novorodenecká úmrtnosť na Slovensku vyššia ako 100 promile (t. j. na 1000 narodených detí viac ako 100 zomrelo). Zásadné zníženie dojčenskej a novorodeneckej úmrtnosti nastalo až v 60. rokoch a dnes sa pohybuje niekde na úrovni 5 promile.

Pogrzeb

Kolejnym bardzo ważnym elementem tradycyjnej kultury ludowej cyklu rodzinnego był pogrzeb. To instytucja, która mimo pozorów stabilności i niezmienności, również w okresie powojennym, uległa znacznym przeobrażeniom. Wynikały one przede wszystkim z ogólnospołecznych zmian „natury technicznej”. Należy bowiem pamiętać, że podobnie jak narodziny, zgony były normalną częścią życia rodzinnego. I nie odnosimy się tylko do „filozoficznego” aspektu początku i końca życia, ale także do aspektu „technicznego”. Nawet do końca lat 50. XX wieku w większości przypadków narodziny i śmierć odbywały się w domu. Dopiero od lat 60. zaczęło się to wyraźnie zmieniać. Powodem była między innymi poprawa jakości opieki medycznej. Coraz więcej porodów odbywało się w szpitalach położniczych. Wzrosła też liczba zgonów w szpitalach. Dzięki temu powoli zanikał tradycyjny zwyczaj umieszczania trumny ze zmarłym na trzy dni w domu, w którym zmarł. Coraz częściej zdarzało się, że trumnę przynoszono do domu dopiero w dniu pogrzebu. Zmieniała się także sama estetyka ubierania zmarłego. Tradycyjnym kolorem śmierci była barwa biała, dlatego też ubrania zmarłego w trumnie były tradycyjnie białe. W Kurovie zachowało się to jeszcze sporadycznie do końca lat 50. i początku lat 60. W ramach tradycyjnego obrzędu, w dniu pogrzebu trumnę ze zmarłym wynoszono z domu na dziedziniec, gdzie odbywało się ostatnie pożegnanie z rodziną i obecnymi. Następnie trumnę przenoszono ręcznie na cmentarz, gdzie umieszczano ją w wykopanej jamie. To, co nie zmieniło się w ogóle w zwyczajach i rytuałach pogrzebowych (i pozostaje prawdą do dziś), to fakt, że pogrzeby są zawsze pogrzebami kościelnymi. Dotychczas w Kurovie nie odnotowano ani jednego pogrzebu niekościelnego. Także w Kurovie nie odnotowano ani jednego pochówku, w którym ciało zmarłego zostało poddane kremacji.

Nieco inaczej wyglądały pogrzeby dzieci. Oprócz tego, że były mniej ostentacyjne, uczestniczyło w nich mniej pozostałych osób. Śmierć dziecka zawsze była wówczas wyraźnie smutnym wydarzeniem, ale jednocześnie nie była wówczas niczym niezwykłym. Prawdopodobnie trudno byłoby znaleźć gospodarstwo domowe w latach 50. i 60. ubiegłego wieku, w którym nie umarłoby przynajmniej jedno dziecko. Na początku lat 50. wskaźnik umieralności niemowląt i noworodków na Słowacji nadal przekraczał 100 promile (tj. ponad 100 zgonów na 1000 urodzeń). Znaczący spadek śmiertelności noworodków i niemowląt nastąpił dopiero w latach 60. ubiegłego wieku i obecnie wynosi około 5 promile.

*Nebožtík bol najskôr doma a potom sa truhla vyniesla na dvor.
Zmarlý byl najpierw w domu, a następnie trumnę wyniesiono na dziedziniec.*

Tradičná farba smútku bola biela, čomu ešte v 60. rokoch zodpovedala farba oblečenia do truhly. Tradycyjnym kolorem żałoby była biel, która jeszcze w latach 60. była kolorem ubrań do trumny.

*Rozlúčka na dvore.
Požegnanie na dziedzińcu.*

*Pohreb bol vždy cirkevný.
Pogrzeb był zawsze kościelny.*

*Na cintorín sa išlo pešo.
Do cmentarza chodzilo się pieszo.*

*Ak zomrelo dieťa – bol to veľký smútok, ale v dedine nebol ani jeden dom,
v ktorom by nezomrelo aspoň jedno dieťa.
Śmierć dziecka była wielkim smutkiem, ale w wiosce nie było ani jednego domu,
w którym nie zmarłoby przynajmniej jedno dziecko.*

Narodenie a smrť boli prirodzenou súčasťou života. Fotograf však bol raritou, preto deti ochotne pózujú aj v čase prebiehajúceho pohrebu. Narodziny i smrť boli prirodzenou súčasťou života. Fotograf bol však raritou, preto deti ochotne pózujú aj v čase prebiehajúceho pohrebu.

Veľká noc a Vianoce

Najvýznamnejšími tradičnými ľudovými sviatkami kalendárneho cyklu boli Veľká noc a Vianoce. Aj keď ide o cirkevné sviatky, u ktorých by sme predpokladali malú tendenciu k zmenám, opak je pravdou. Z vizuálneho hľadiska bolo počas Veľkej noci asi najznámejšou ľudovou tradíciou tzv. svätenie košíkov s jedlom alebo tiež „Šjačiňa Pasky“. Konalo sa vždy po skončení veľkonočného pôstu ako súčasť nedeľnej Veľkonočnej rannej omše. Do košíka sa naukladali všetky veľkonočné jedlá, medzi ktorými nesmel chýbať, špeciálne pre tento účel upečený chlieb – Paska, zdobené vajíčka, syr nazývaný *hrudka*, maslo, klobásky, šunka a iné údeniny a pod. Tradične boli v košíku všetky jedlá, ktoré sa konzumovali v ten deň. Z tohto dôvodu bol v minulosti košík výrazne väčší ako je v súčasnosti. Postupne sa z tejto tradície stával skôr symbolický rituál, a preto sa aj košíky časom zmenšovali. To bol aj dôvod, prečo v minulosti košíky (koše) s jedlom do kostola (cerkvi) nosili zväčša muži. Svätí košíky s jedlom do cerkvi chodili aj miestni Rómovia, avšak v ich prípade košíky nosili zväčša ženy. Súčasťou veľkonočných cirkevných zvykov bolo aj chodenie okolo kostola s evanjeliom alebo ikonami.

Vianoce mali odlišnú ľudovú rituálnu tradíciu. Aj keď sa vianočný stromček objavil v Kurove už pred 2. svetovou vojnou, bol pripevnený pod stropom na drevenom tráme. V povojnovom období sa začal umiestňovať do rohu miestnosti alebo na vyvýšené miesto. Až v 50.-60. rokoch sa v rámci vianočných sviatkov objavili prvé darčeky. V rámci tradičných zvykov boli Vianoce obdobím, kedy gazdovia a gazdiné robili rôzne rituály a zvyky, aby si zabezpečili dobrú úrodu na budúci rok (dávalo sa jedlo dobytku, chodilo sa od sadu a pod.) Podobne ako na Veľkú noc aj na Vianoce sa okrem bežných jedál varili aj špeciálne – rituálne – jedlá, ktoré sa pripravovali iba v rámci toho zvyku. V prípade Vianoc to boli napríklad špeciálne pripravovaná verzia kapustovej polievky alebo makové *bobaľky*.

Neoddeliteľnou súčasťou tradičných vianočných sviatkov bolo koledovanie a prezentácia tzv. betlehemských hier. V Kurove týchto koledníkov nazývali *Jasličkare* a túto tradíciu udržal miestny aktivista Adam König, ktorý nielen tieto hry písal, ale ich každoročne s mladými nacvičoval a vyrábal pre nich všetky nevyhnutné rekvizity. Všetky postavy v rámci týchto hier boli mužské, ale ak sa v konkrétnom roku nenašiel dostatočný počet chlapcov, koledovali aj dievčatá.

Wielkanoc i Boże Narodzenie

Najważniejszymi tradycyjnymi świętami ludowymi cyklu kalendarzowego były Wielkanoc i Boże Narodzenie. Choć są to święta kościelne, po których spodziewalibyśmy się niewielkiej tendencji do zmian, jest wręcz przeciwnie. Z wizualnego punktu widzenia, prawdopodobnie najbardziej znaną tradycją ludową podczas Wielkanocy było tak zwane święcenie koszyków z jedzeniem lub też „Śjaćniša Pasky”. Odbywało się ono zawsze po zakończeniu Wielkiego Postu jako część porannej Mszy Świętej w Niedzielę Wielkanocną. Do koszyka wkładano wszystkie wielkanocne potrawy, wśród których nie mogło zabraknąć specjalnie wypiekanego chleba – Paski, zdobionych jajek, sera zwanego *hrudką*, masła, kielbas, szynki i innych wędlin itp. Tradycyjnie w koszyku znajdowały się wszystkie produkty spożywane tego dnia. Z tego powodu w przeszłości koszyk był znacznie większy niż obecnie. Stopniowo tradycja ta stała się bardziej symbolicznym rytuałem, dlatego z czasem kosze stały się mniejsze. Z tego powodu w przeszłości kosze (koszyki) z jedzeniem były najczęściej noszone do kościoła przez mężczyzn. Miejscowi Romowie również udawali się do kościoła, aby poświęcić kosze z żywnością, ale w ich przypadku kosze były w większości niesione przez kobiety. Chodzenie po kościele z Ewangelią lub ikonami było również częścią wielkanocnych zwyczajów kościelnych.

Boże Narodzenie miało odrębną ludową tradycję obrzędową. Choć choinka pojawiła się w Kurovie jeszcze przed II wojną światową, była ona zamocowana pod sufitem na drewnianej belce. Dopiero w okresie powojennym zaczęto umieszczać je w rogu pokoju lub na podwyższeniu. Pierwsze prezenty jako element świąt Bożego Narodzenia pojawiły się dopiero w latach 1950-1960. W ramach tradycyjnych zwyczajów Boże Narodzenie było czasem, w którym gospodarze i gospodynie przeprowadzali różne rytuały i zwyczaje, aby zapewnić dobre zbiory na następny rok (dawanie żywności zwierzętom gospodarskim, wchodzenie ze strony sadu itp.). Podobnie jak w przypadku Wielkanocy, w Boże Narodzenie, oprócz zwykłych potraw, gotowano również specjalne – świąteczne – potrawy, które przygotowywano wyłącznie w ramach zwyczaju. W przypadku świąt Bożego Narodzenia była to na przykład specjalnie przygotowana wersja zupy kapuścianej lub klusek z makiem.

Integralną częścią tradycyjnych świąt Bożego Narodzenia było kolędowanie i przedstawianie tzw. jasełek. W Kurovie kolędników nazywano *Jasličkare*, a tradycję tę podtrzymywał lokalny działacz Adam König, który nie tylko pisał te przedstawienia, ale także co roku ćwiczył je z młodzieżą i przygotowywał do nich wszystkie niezbędne rekwizyty. Wszystkie postacie w tych spektaklach były męskie, ale jeśli w danym roku nie było wystarczającej liczby chłopców, dziewczynki mogły uczestniczyć również.

*Velkonočný košík.
Koszyk wielkanocny.*

*Košiky s veľkonočným jedlom sa svätili spoločne v cirkvi.
W cerkwi wspólnie święcono kosze wielkanocnych pokarmów.*

*Na ceste z cerkvi. V minulosti boli košíky výrazne väčšie ako v súčasnosti.
Na drodze od cerkvi. W przeszłości kosze były znacznie większe niż obecnie.*

*Do cerkvi nosili svätif koše s jedlom aj miestni Rómovia.
Miejscowi Romowie również przynieśli kosze z jedzeniem do cerkvi, aby go poświęcić.*

*Po dlhom pôste sa každý ponáhľal doniesť domov posvätené jedlo, aby sa mohlo začať hodovať.
Po dlhým poście ludzie spieszyli się, aby przynieść do domu poświęcone jedzenie i rozpocząć ucztę.*

*Velkonočná hostina.
Uroczystość wielkanocna.*

*Súčastou veľkonočných zvykov bolo aj tzv. chodenie okolo cerkvi.
Częścią zwyczajów wielkanocnych było również tzw. chodzenie wokół cerkwi.*

*Vianoce – zišla sa celā rodina.
Boże Narodzenie - zebrala się cała rodzina.*

*Súčastou Vianoc boli aj Jasličkare – koledníci s betlehemskou hrou.
Częścią Świąt Bożego Narodzenia były również jasełka - kolednicy z przedstawieniem jasełkowym.*

V Kurove tradíciu Jasličkarov udržiaval Adam König – písal scenáre betlehemských hier, nacvičoval ich s deťmi, vyrábal rekvizity.

W Kurovie Adam König podtrzymywał tradycję jasełek – pisał scenariusze jasełek, ćwiczył je z dziećmi i wykonywał rekwizyty.

*Jednou z postáv bol aj starý dedo Kubo.
Jedną z postaci był stary dziadek Kubo.*

Staré a nové.

Cirkev si aj napriek tlaku komunistického režimu zachovala tradičné neoddeliteľné miesto v spoločenskom živote Kurova. Mala nezastupiteľné miesto nielen pri svadbách a pohreboch, ale aktívne pracovala aj s deťmi a mládežou. Pre väčšinu detí bolo bežné, že navštevovali náboženskú výchovu a následne absolvovali prvé sväté prijímanie. Predovšetkým starší veriaci navštevovali rôzne cirkevné akcie a púte.

Ale v spoločenskom živote sa objavili aj nové zvyky, ktoré v minulosti neboli alebo mali úplne odlišný význam či formu. Súbežne s krstínami, ktoré sa v Kurove zachovali do dnešných dní, vtedajší režim zaviedol ich civilnú formu, ktorou bolo slávnostné privítanie novorodencov. Organizovali ho miestne národné výbory, v dedinách akým bol aj Kurov zvyčajne raz ročne, spoločne pre niekoľko novorodencov. Veľmi podobnú formu malo aj civilné lúčenie sa s brancami, ktoré nahradilo tradičné regrútske zvyky. Povinná základná vojenská služba (všeobecne nazývaná vojenčina), sa v 60. rokoch ustálila na 2 roky. Museli ju absolvovať takmer všetci mládenčí a aj v tomto období bola považovaná za určitý prechodový rituál, o ktorom sa hovorilo, že urobí „z chlapca chlapa“. Absolvovanie základnej vojenskej služby bolo vnímané veľmi často nielen ako podmienka získania kvalitného a stabilného zamestnania, ale aj ako nepísaný predpoklad, kedy si môže mládenec založiť rodinu. Pokiaľ mládenec nepokračoval v štúdiu na vysokej škole, v jeho záujme bolo absolvovať základnú vojenskú službu čo najskôr. Povolávanie brancov na vojenčinu sa týkalo všetkých sociálnych vrstiev a boli na ňu povolávaní aj Rómovia. V minulom režime to bola jedna z posledných inštitúcií v živote muža, v rámci ktorej boli na dlhšiu dobu nútení spolu žiť príslušníci všetkých sociálnych vrstiev. Z vojenčiny sa počas povinných dvoch rokov mládenec dostal domov iba zriedka, aj to však musel byť neustále v uniforme. V dedinskom prostredí sa nosenie uniformy v princípe nevnímalo ako obmedzenie, ale skôr ako určitý štatutárny prvok. Uniforma mala tradične vyšší spoločenský štatút.

Úplne novým prvkom bolo blahoželanie seniorom pri príležitosti ich okrúhleho životného jubilea alebo oslavy výročia trvania manželstiev. To sú zvyky, ktoré sa tradične v tomto prostredí neoslavovali. Súčasťou všetkých týchto civilných obradov bol okrem slávnostného príhovoru aj zápis do pamätnej knihy obce, kultúrny program, spoločná fotografia a nakoniec krátke spoločné posedenie spojené s malým pohostením.

Novinkou v dedinskom živote bol aj futbal v jeho organizovanej forme. Futbal alebo hry s loptou sa hrávali aj v minulosti, ale až v povojnovej dobe sa začala hrať tzv. dedinská futbalová liga. V rámci toho vznikali futbalové mužstvá, stavali sa ihriská, vytvárali sa nové symboly (napr. dresy, vlajky a pod.) a zápasy sa stavali spoločenskou udalosťou, ktorá priťahovala množstvo divákov všetkých vekových kategórií.

Stare i nowe.

Pomimo nacisków ze strony reżimu komunistycznego, kościół zachował swoje tradycyjne integralne miejsce w życiu społecznym Kurova. Zajmował niezastąpione miejsce nie tylko na weselach i pogrzebach, ale także aktywnie pracował z dziećmi i młodzieżą. Powszechne było, że większość dzieci brała udział w lekcjach religii i późniejszej Pierwszej Komunii Świętej, a zwłaszcza starsi wierni uczestniczyli w różnych wydarzeniach kościelnych i pielgrzymkach.

Pojawiły się także nowe zwyczaje w życiu społecznym, które nie istniały w przeszłości lub miały zupełnie inne znaczenie lub formę. Oprócz chrztów, które przetrwały w Kurovie do dziś, ówczesny reżim wprowadził ich cywilną formę, jaką było uroczyste powitanie noworodków. Było ono organizowane przez lokalne komitety narodowe, zazwyczaj raz w roku w miejscowościach takich jak Kurov, wspólnie dla kilku noworodków. Cywilne pożegnanie poborowych przybierało bardzo podobną formę, zastępując tradycyjne zwyczaje rekrutacyjne. Obowiązkowa zasadnicza służba wojskowa (ogólnie nazywana poborem), ustalona w latach 60-tych XX w., trwała zazwyczaj 2 lata. Musieli ją odbyć prawie wszyscy młodzieńcy i nawet w tym okresie była ona traktowana jako swego rodzaju rytuał przejścia, który miał uczynić z „chłopca mężczyznę”. Ukończenie zasadniczej służby wojskowej było bardzo często postrzegane nie tylko jako warunek uzyskania dobrej i stabilnej pracy, ale także jako niepisany warunek konieczny do założenia przez kawalera rodziny. Jeśli kawaler nie kontynuował nauki na uniwersytecie, w jego interesie było jak najszybsze odbycie zasadniczej służby wojskowej. Pobór był otwarty dla wszystkich klas społecznych, wcielano do niego również Romów. W poprzednim reżimie była to jedna z ostatnich instytucji w życiu człowieka, w której członkowie wszystkich klas społecznych byli zmuszeni do wspólnego życia przez długi czas. Podczas obowiązkowych dwóch lat służby wojskowej młody człowiek rzadko wracał do domu, a nawet wtedy musiał być cały czas w mundurze. W środowisku wiejskim noszenie munduru nie było zasadniczo postrzegane jako ograniczenie, ale raczej jako pewien element statusu. Mundur tradycyjnie miał wyższy status społeczny.

102 Zupełnie nowym elementem, było składanie gratulacji osobom starszym z okazji okrągłej rocznicy ich życia, czy też świętowanie rocznicy zawarcia związku małżeńskiego. Są to zwyczaje, które tradycyjnie nie były obchodzone w tej scenerii. Wszystkie te cywilne uroczystości obejmowały, oprócz uroczystego przemówienia, wpis do księgi pamiątkowej wsi, program kulturalny, wspólną fotografię, a na koniec krótkie spotkanie przy małym poczęstunku.

Nowością w życiu wsi była piłka nożna w zorganizowanej formie. W przeszłości grano również w piłkę nożną, ale dopiero w okresie powojennym zaczęto rozgrywać tzw. wiejską ligę piłkarską. W ramach tego powstały drużyny piłkarskie, zbudowano boiska, stworzono nowe symbole (np. koszulki, flagi itp.), a mecze stały się wydarzeniem społecznym, które przyciągnęło wielu widzów w każdym wieku.

*Prvé sväté prijímanie.
Pierwsza Komunia Święta.*

*Na cirkevnej púti.
Na kościelnej pielgrzymce.*

Jedným z nových sviatkov, ktoré organizovali národné výbory, bolo aj uvítanie novorodencov do života. Jedným z nových festivali organizovaných przez komitety narodowe było powitanie noworodków w życiu.

*Súčastou bol aj zápis do Pamätnej knihy obce.
Zavierať rovnież wpis do Księgi Pamiątkowej wioski.*

107

*Spoločná fotografia.
Wspólne zdjęcie.*

*Kultúrny program, ktorý pripravili pionierky z miestnej školy...
Program kulturalny, przygotowany przez pionierki z miejscowej szkoły...*

... a z miestnej organizácie Slovenského zväzu žien.
... oraz z lokalnej organizacji Słowackiego Związku Kobiet.

*Na záver spoločné posedenie a prípitok.
Na koniec odbędzie się wspólne posiedzenie i toast.*

*Łučenje sa s regrútni nahradila oficiálna rozlučka s brancami.
Aj tomto prípade súčasťou bol zápis do Pamätnej knihy obce.
Požegnanie z rekrutami zostalo zastúpené oficiálnym požegnaniem z poborovými.
Rôvniť w tym przypadku uwzględniono wpis w Księdze Pamiątkowej wioski.*

*S brancami sa prišli rozlúčiť hlavne ich rodičia a blízki.
Poborových žegnali hlavne ich rodičia i krewni.*

*Na povinnú vojenskú službu boli povolávaní mláďenci, vrátane Rómov.
Młodzi mężczyźni, w tym Romowie, zostali powołani do obowiązkowej służby wojskowej.*

*Posledná fotografia v civile. Najbližšie dva roky to bude iba v rovnošate.
Ostatnie zdjęcie w cywilu. Przez następne dwa lata będzie tylko w mundurze.*

*Počas povinnej základnej vojenskej služby sa mládenci domov nedostali často.
Podczas obowiązkowej zasadniczej służby wojskowej młodzi mężczyźni nie wracali często do domu.*

*Na tzv. „opušťáku“ sa išlo za mamou... kamarátmi... a dievčatami...
Na tzv. prepustki ježdžili do matki... kolegów... i dziewczyn...*

*Blahoželanie seniorom pri príležitosti životných jubileí.
Gratulacje dla seniorów z okazji jubileuszy.*

*Novinkou bolo aj futbalové mužstvo a dedinská futbalová liga.
Nowością była drużyna piłkarska i wiejska liga piłki nożnej.*

*Pred zápasom je potrebné sa posilniť.
Przed meczem powinno się wzmacnić.*

*Futbalový zápas bol udalosťou pre všetkých – mladých aj starých.
Mecz piłki nożnej był wydarzeniem dla wszystkich – młodszych i starszych.*

*Kurovski futbalisti.
Piłkarze z Kurova.*

Dedina sa mení.

Asi najväčšia vizuálna zmena sa v Kurove v 60.-80. rokoch minulého storočia udiala v oblasti architektúry. Murované stavby boli v minulosti v dedine vzácnosťou. Okrem kostola, fary či murovaných pivníc, mali murované domy iba niektorí gazdovia. V nami sledovanom období sa postupne vytrácali tradičné drevenice, slamené strechy či hnojiská pred domami. Začali sa budovať nové, na vtedajšiu dobu moderné stavby.

Domy sa stavali zásadne svojpomocne a pri ich výstavbe sa stále vo výraznej miere využívala rodinná a susedská výpomoc. Ísť pomôcť susedovi alebo rodine pri stavbe domu sa považovalo nielen za slušnosť, ale fakticky za povinnosť. Odmietnuť sa to v podstate nedalo a ak by túto povinnosť niekto zanedbal – chodil by pomáhať málo – vystavil by sa spoločenskej sankcii. V prvom rade by sa dostal tzv. „do rečí“.

Obchod tradične v dedine prevádzkovali židovskí obchodníci, ktorí však boli počas vojnového Slovenského štátu z dediny odvelečení. Po vojne sa obchod obnovil, ale dlho bol iba miestom nákupu doplnkového tovaru. Množstvo vecí či potravín si dedinčania vyprodukovali sami. Aj povojnová štátna distribúcia bola značne limitovaná. Viditeľná zmena nastala až v 70. rokoch, kedy vzniklo Jednotné roľnícke družstvo, vybudovala sa nová asfaltová cesta, postavil sa kultúrny dom, spoločná vývarovňa jedál a začiatkom 80. rokov aj nové nákupné stredisko.

Vznik družstva a zmena politických pomerov, ktorá bola spojená nie len s procesom tzv. normalizácie ale aj začiatku tzv. „gulášového socializmu“, viedla k mnohým zásadným zmenám. V dedine sa postupne prestávalo individuálne hospodáriť, gazdom zostali iba nevelké políčka, tzv. *záhumienky*, kde si dopestovali to, čo potrebovali, a preto prudko klesal počet koňov v dedine alebo doma chovaných kráv. Kone sa stavali čoraz častejšie atrakciou pre vnúčatá. V domoch sa objavili dovtedy nevídané priestory, akými boli tzv. poľovnícke alebo ľudové izby, v ktorých sa vystavovali trofeje alebo tradičné ľudové výrobky či nástroje. Zásadne sa zmenila aj estetika v nových domoch, ozdoby stien, nábytok, vybavenie a pod.

Wieś się zmienia.

Prawdopodobnie największą wizualną zmianą w Kurovie w latach 1960-1980 była architektura. W przeszłości murowane budynki były rzadkością we wsi. Poza kościołem, plebanią i murowanymi piwnicami, tylko niektórzy gospodarze posiadali murowane domy. W badanym przez nas okresie stopniowo zanikały tradycyjne drewniane domy, dachy kryte słomą czy doły gnojowe przed domami. Zaczęto budować nowe budynki, na ówczesne czasy nowoczesne.

Domy budowano zasadniczo samodzielnie, a przy ich budowie nadal szeroko wykorzystywano pomoc rodzinną i sąsiedzką. Pójście pomóc sąsiadowi lub rodzinie w budowie domu było uważane nie tylko za uprzejmość, ale wręcz za obowiązek. W zasadzie nie można było odmówić, a jeśli ktoś zaniedbał ten obowiązek - idąc trochę pomóc - narażał się na sankcje społeczne. W pierwszej kolejności zostalby tzw. pomówiony.

W wiosce tradycyjnie prowadzili interesy żydowscy kupcy, którzy zostali wywiezieni z wioski w czasie słowackiego państwa wojennego. Po wojnie sklep odnowiono, ale przez długi czas był tylko miejscem zakupu dodatkowych towarów. Mieszkańcy wsi sami produkowali wiele rzeczy i żywności. Powojenna dystrybucja państwowa była również bardzo ograniczona. Widoczne zmiany nastąpiły dopiero w latach 70-tych, kiedy założono spółdzielnię rolniczą, zbudowano nową drogę asfaltową, dom kultury, ogólnodostępną jadalnię, a na początku lat 80-tych powstało nowe centrum handlowe.

Powstanie spółdzielni i zmiana sytuacji politycznej, która wiązała się nie tylko z procesem „normalizacji”, ale także z początkiem „gulaszowego komunizmu”, doprowadziły do wielu fundamentalnych zmian. Indywidualne rolnictwo na wsi stopniowo zanikało, gospodarzom pozostawały tylko małe działki, „*záhumenky*”, na których uprawiali to, czego potrzebowali, a liczba koni we wsi lub krów trzymanyh w domu gwałtownie spadła. Konie stawały się coraz większą atrakcją dla wnuków. W domach pojawiły się niespotykane dotąd przestrzenie, takie jak tzw. izby myśliwskie czy ludowe, w których eksponowano trofea czy tradycyjne wyroby ludowe lub narzędzia. Zasadniczo zmieniła się również estetyka nowych domów, dekoracje ścienne, meble, wyposażenie itp.

V 60. rokoch ešte stále boli v Kurove bežné drevenice, slamené strechy (aj keď už iba na hospodárskych budovách). Murovaných domov bolo iba niekoľko, medzi nimi aj fara.

W latach sześćdziesiątych drewniane domki i słomiane dachy były w Kurowie nadal rozpowszechnione (choć tylko na budynkach gospodarczych). Murowanych domów było zaledwie kilka, w tym plebania.

*Asfaltová cesta bola vybudovaná až v 70. rokoch.
Droga asfaltowa została zbudowana dopiero w latach 70-tych.*

*Starý murovaný dom.
Stary murowany dom.*

*Starý dom musel ustúpit novej ceste.
Stary dom musiał ustąpić miejsca nowej drodze.*

*Pri stavbe nového domu vždy pomáhala rodina ale aj susedia.
Rodzina, ale także sąsiedzi zawsze pomagali w budowie nowego domu.*

*Nové domy nahradili staré.
Nowe domy zastąpiły stare.*

*Starý obchod so zmišaným tovarom.
Stary sklep z towarami mieszanyimi.*

*W latach 70-tych we wsi pojawiła się jadalnia.
V 70. letech vznikla v obci vývarovna stravy.*

*Kone sa postupne stali atrakciou pre mladých
Kone stopniowo stawali się atrakcją dla młodzieży.*

135

*V niektorých domoch sa v 80. rokoch objavili aj tzv. ľudové izby.
W latach 80-tych w niektórych domach pojawiły się tzw. izby ludowe.*

*Zmieniła sa nielen estetika stavieb, ale aj estetika vnútornej výzdoby.
Zmieniła się nie tylko estetyka budynków, ale także estetyka dekoracji wnętrz.*

Deti

V zachovaných fotografických zbierkach boli zábery na deti veľmi časté. Aj na nich môžeme veľmi jasne sledovať kultúrne zmeny, ktoré sa udiali v Kurove. V tradičnej kultúre dospelí veľmi nedbali o zábavu detí. To bola záležitosť jednotlivých vekových skupín. Ešte dlho v povojnovom období deti napríklad nedostávali darčeky a aj hračky sa vyrábali nie pri príležitosti určitých sviatkov, ale vtedy keď na to dospelí (zväčša starí rodičia) mali čas. Ako zábava sa využívala okolitá krajina, stromy, potok a pod. Tradične sa deti zapájali veľmi skoro do práce na gazdovstve a ak aj bola príležitosť pre nejaké hry, jednoznačne medzi nimi dominovali kolektívne hry. Z etnografického hľadiska je zaujímavá séria niekoľkých fotiek detských veľkonočných hier s vajíčkami zo začiatku 60. rokov.

Všeobecné zmeny v 70. rokoch priniesli aj v tejto oblasti výrazne zmeny. Výrazne poklesla detská úmrtnosť, zmenšila sa aj potreba zapájať deti do ekonomických aktivít, začal sa klásť dôraz na školskú dochádzku a pod. Súbežne s tým sa aj u detí objavujú nové kultúrne zvyky a tradície. Začínajú sa napríklad oslavovať detské narodeniny a neskôr aj meniny. Deti dostávajú darčeky, a to nielen na narodeniny ale aj na Vianoce. Objavujú sa nové formy v oblasti gastronómie – napr. torty. V lokálnej architektúre sa objavujú do toho času neexistujúce detské izby, výrazne sa mení estetika detského obliekania.

Dôležité zmeny sa týkali aj vzájomného vzťahu jednotlivých generácií. Mnoho mladých Kurovčanov sa v povojnovom období sťahuje z dediny do miest. K svojim rodičom sa vracajú iba nepravidelne na víkendy, prázdniny, sviatky alebo rodinné oslavy. Vnúčatá sa stavajú pre starých rodičov určitou raritou.

Dzieci

W zachowanych zbiorach fotograficznych bardzo częstym motywem były wizerunki dzieci. Zmiany kulturowe, które zaszły w Kurovie, są również bardzo wyraźnie widoczne na tych fotografiach. W tradycyjnej kulturze dorośli nie dbali zbyt o rozrywkę dla dzieci. Była to kwestia poszczególnych grup wiekowych. Na przykład przez długi czas w okresie powojennym dzieci nie otrzymywały prezentów, a nawet zabawki były robione nie z okazji określonych świąt, ale wtedy, gdy dorośli (głównie dziadkowie) mieli na to czas. Jako rozrywkę wykorzystywano otaczającą wieś, drzewa, strumień itp. Tradycyjnie dzieci były bardzo wcześnie angażowane w prace w gospodarstwie, a jeśli była okazja do zabaw, to wyraźnie dominowały zabawy zbiorowe. Z etnograficznego punktu widzenia interesująca jest seria kilku zdjęć zabaw z jajkami wielkanocnymi z początku lat 60-tych.

Ogólne zmiany w latach 70. przyniosły również znaczące zmiany w tym obszarze. Wskaźniki umieralności niemowląt znacznie spadły, zmniejszyła się potrzeba angażowania dzieci w działalność gospodarczą, zaczęto kłaść nacisk na uczęszczanie do szkoły itp. Jednocześnie wśród dzieci pojawiają się nowe zwyczaje i tradycje kulturowe. Na przykład zaczynają być obchodzone urodziny dzieci, a później imieniny. Dzieci otrzymują prezenty nie tylko na urodziny, ale także na Boże Narodzenie. Pojawiają się nowe formy w gastronomii - np. torty; w miejscowej architekturze pojawiają się nieistniejące dotąd pokoje dziecięce; znacząco zmienia się estetyka dziecięcego ubioru.

Istotne zmiany zaszły również w relacjach międzypokoleniowych. W okresie powojennym wielu młodych mieszkańców Kurova przeprowadziło się ze wsi do miast. Do rodziców wracają nieregularnie na weekendy, święta, wakacje lub uroczystości rodzinne. Wnuki stają się rzadkością dla dziadków.

*Zamrznutá rieka alebo stromy, po ktorých sa dalo loziť – to boli tradičné zábavy detí.
Zamarznutá rieka lub drzewa, na które można się wspinać, były tradycyjnymi rozrywkami dla dzieci.*

Jedným zo symbolov Veľkej noci bolo vajíčko. Vajíčka boli hlavnými rekvizitami veľkonočných detských hier. Jedným z symboli Wielkanocy było jajko. Jajka były głównymi rekwizytami wielkanocnych zabaw dla dzieci.

*Objavili sa aj nové hračky.
Pojawily się nowe zabawki.*

*U starých rodičov na peci.
U dziadków na piecu.*

149

*Novinkou boli aj oslavy narodenín detí. To sa tradične neoslavovalo.
Nowością było świętowanie urodzin dzieci. Nie było to tradycyjnie obchodzone.*

Škola

Kurov patril k obciam, v ktorých sa školské vzdelávanie detí objavilo pomerne dávno. Najstarším kurovským učiteľom bol podľa archívnych dokumentov istý Solomon Savko, ktorý v obci pôsobil do roku 1794. Už o niekoľko desaťročí neskôr bola v obci postavená prvá drevená škola, ktorá však na začiatku 20. storočia zhorela a na jej mieste dedinčania v roku 1903 postavili novú murovanú školu. Tá stojí do dnešných dní a slúži ako Materská škola. V 40. rokoch slúžil ako druhá budova školy bývalý drevený kultúrny dom. Súčasnú budovu školy postavili v Kurove v roku 1979.

V Kurove bola vždy iba tzv. málotriedna škola, kde sa učia deti od 1. do 4. ročníka. Do vyšších ročníkov deti dochádzali do susedných plne organizovaných škôl. Už od medzivojnového obdobia, kedy sa vo väčšej miere objavili menšie a finančne dostupné fotoaparáty, sa v škole udržala tradícia spoločného fotografovania detí na konci školského roka. V povojnovom období najdlhšie pôsobiacimi učiteľmi v kurovskej škole boli manželka Popovcoví, ktorí tu pôsobil od roku 1967. V rámci školského vyučovania povojnové roky priniesli pre Kurov aj novinku, ktorou bola Materská škola. Založená ešte v 50. rokoch minulého storočia.

Szkoła

Kurov był jedną z wiosek, w których edukacja szkolna dzieci pojawiła się dość dawno temu. Według dokumentów archiwalnych najstarszym nauczycielem w Kurovie był Salomon Savko, który pracował w wiosce do 1794 roku. Kilkadziesiąt lat później we wsi wybudowano pierwszą drewnianą szkołę, która jednak spłonęła na początku XX wieku, a na jej miejscu w 1903 roku mieszkańcy wsi wybudowali nową murowaną szkołę. Stoi ona do dziś i służy jako przedszkole. W latach czterdziestych XX wieku dawny drewniany dom kultury służył jako drugi budynek szkolny. Obecny budynek szkoły został zbudowany w Kurovie w 1979 roku.

W Kurovie zawsze istniała tylko tzw. szkoła małoklasowa, w której uczyły się dzieci 1.- 4. klasy. W wyższych klasach dzieci dojeżdżały do sąsiednich, w pełni zorganizowanych szkół. Od czasów międzywojennych, kiedy mniejsze i tańsze aparaty fotograficzne stały się szerzej dostępne, tradycja wspólnego fotografowania dzieci na zakończenie roku szkolnego jest podtrzymywana w szkole. W okresie powojennym najdłużej pracującymi nauczycielami w szkole w Kurovie było małżeństwo Popovec, które pracowało tam od 1967 roku. Lata powojenne przyniosły również nowość dla Kurova, którą było przedszkole. Założona w latach 50. ubiegłego wieku.

155

*Žiaci miestnej školy.
Uczniowie miejscowej szkoły.*

*Fotenie žiakov na konci školského roka môžeme už považovať za tradíciu.
Robienie zdjęć uczniom na koniec roku szkolnego można już uznać za tradycję.*

*Manželia Popovcoví pôsobili v miestnej škole najdlhšie.
Państwo Popovec byli najdłużej pracującymi członkami lokalnej szkoły.*

*Súčastou života školy boli detské karnevaly, ale aj výlety.
Karnavały i wycieczki dla dzieci były częścią życia szkoły.*

Rodina a rodinné oslavy

V Kurove mala rodina zvyčajne viac členov. Návšteva príbuzných bola vždy dôvodom na oslavu. Vyššie uvedené celospoločenské zmeny, v rámci ktorých sa okrem iného mnoho mladých presťahovalo z dediny do miest, prinieslo aj zmeny v tom, ako často a pri akých príležitostiach sa rodina stretávala. Zároveň sa zmenili aj možnosti verejnej a individuálnej dopravy. Okrem cirkevných sviatkov (Vianoce a Veľká noc) a tradičných rodinných príležitostí (svadba alebo pohreb) sa rodina pravidelne začala schádzať aj na oslavy narodenín (prevažne starých rodičov), ktoré sa tradične neoslavovali. To bol dôvod na zhotovenie fotografií jasne dokumentujúcich zmeny, ktoré sa v 60.-80. rokoch v miestnej spoločnosti udiali. Premeny sú najviac viditeľné v estetike domáceho prostredia (nábytok, ozdoby a pod.), vo forme a estetike stolovania, obliekania atď. Súčasťou osláv bolo aj dávanie darčiekov – objavili sa napríklad darčkové koše, torty a pod.

Veľmi významným dôvodom na to aby sa zišla aj širšia rodina, bola návšteva príbuzných „z Ameriky“. Išlo o rodinu alebo krajanov, ktorí sa od 19. stor. až do medzivojnového obdobia sťahovali predovšetkým do Spojených štátov a Kanady. Práve oni približne od 70. rokov začali navštevovať svoj rodný kraj. Takáto návšteva bola vždy dôvodom, aby sa zorganizovala slávnostná spoločná hostina pre širšiu rodinu.

V povojnovom období sa v miestnej spoločnosti objavil akordeón, ktorý zásadne zmenil charakter miestnej zábavy. Akordeón (alebo ako ho v Kurove volali – harmonika) bol nástrojom, ktorý dokázal nahradiť celú kapelu.

Rodzina i uroczystości rodzinne

W Kurovie rodzina zazwyczaj składała się z wielu członków. Odwiedziny krewnych zawsze były powodem do świętowania. Wspomniane wyżej zmiany społeczne, w ramach których między innymi wielu młodych ludzi przeprowadziło się ze wsi do miast, przyniosły również zmiany w tym, jak często i przy jakich okazjach spotykała się rodzina. Jednocześnie zmieniły się opcje transportu publicznego i indywidualnego. Oprócz świąt kościelnych (Boże Narodzenie i Wielkanoc) i tradycyjnych okazji rodzinnych (wesela lub pogrzeby), rodzina zaczęła regularnie spotykać się, aby świętować urodziny (głównie dziadków), które nie były tradycyjnie obchodzone. Był to powód do zrobienia zdjęć wyraźnie dokumentujących zmiany, jakie zaszły w lokalnym społeczeństwie w latach 1960-1980. Przemiany są najbardziej widoczne w estetyce wnętrz domowych (meble, ozdoby itp.), w formie i estetyce spożywania posiłków, ubierania się itp. Częścią uroczystości było również wręczanie prezentów - na przykład koszy upominkowych, ciast itp.

Bardzo ważnym powodem spotkań dalszej rodziny była wizyta krewnych „z Ameryki”. Była to rodzina lub rodacy, którzy od XIX w. aż do okresu międzywojennego migrowali głównie do Stanów Zjednoczonych i Kanady. Byli oni tymi, którzy zaczęli odwiedzać swoją ojczystą ziemię w latach 70-tych, aka wizyta zawsze była powodem do zorganizowania świątecznego spotkania dla dalszej rodziny.

W okresie powojennym w miejscowym społeczeństwie pojawił się akordeon, który diametralnie zmienił charakter lokalnej rozrywki. Akordeon (lub jak nazywano go w Kurovie - harmonijka) był instrumentem, który mógł zastąpić całą kapelę.

*Rodina bola veľmi často mnohopočetná.
Rodzina była bardzo często wielopokoleniowa.*

168

*Oslawy narodenín sa stali bežnými až v 50.-60. rokoch.
Świętowanie urodzin stało się powszechne dopiero w latach 1950-1960.*

*Rodinné oslavy boli dôvod, aby sa zišla celá rodina.
Uroczystości rodzinne były powodem do spotkania się całej rodziny.*

*Dôvodom, aby sa zišla celá rodina, bola aj návšteva príbuzných „z Ameriky”.
Odviedziny krevných „z Ameryki” byly również powodem do spotkania się całej rodziny.*

*Stretnutie sa príbuzných bolo vždy o zábave.
Spotykание się krewnych zawsze wiązało się z zabawą.*

*V povojnovom období sa aj v Kurove objavil akordeón.
W okresie powojennym w Kurowie pojawił się akordeon.*

Voľný čas

Voľný čas bol úplne nový fenomén, ktorý sa tradične v dedinskom prostredí takmer nevyskytoval. Ak aj v nejakej forme bol, veľmi často sa využíval na spoločenské akcie (napr. zábavy, tancovačky a pod). Práve v 70. rokoch kedy došlo k vzniku Jednotného roľníckeho družstva a výraznému obmedzeniu súkromného hospodárenia, vznikol aj v dedinskom prostredí priestor pre voľný čas. Spôsob jeho trávenia v princípe kopíroval celospoločenské zmeny. Okrem organizovaných spoločných výletov a exkurzií sa v tomto období objavili aj rodinné výlety. Do lesa na rodinnú „opekačku“ alebo rodinné posedenie, rodinné výlety do blízkeho okolia a postupne aj – fenomén dovoleniek. Dovolenky boli umožnené aj zmenou charakteru práce výraznej časti – hlavne mladšieho – obyvateľstva. Stále viac ľudí pracovalo v zamestnaniach, ktoré mali presne stanovenú pracovnú dobu (ustálila sa 8-hodinová pracovná doba 5 dní v týždni), ktorá predpokladala aj stále sa predlžujúcu dobu určenú na dovolenky. Takýto „luxus“ bol ešte v minulom období výsadou vyšších sociálnych vrstiev. V dedinskom prostredí bolo technicky dosť problematické odísť na dovolenku „iba tak“. Kto sa postará o dom, o hospodárstvo?

Určitým fenoménom, ktoré sa v komunistickom období objavil aj v Kurove, bolo organizovanie Ľudových milícií, ktoré boli polovojenskou robotníckou organizáciou Komunistickej strany, založenou v roku 1948 avšak bez akejkoľvek zákonnej opory. Ľudové milície boli v dedinskom prostredí vo všeobecnosti vnímané ako jedná z foriem spoločensky akceptovaného „úniku“ pre mužov a zároveň ako možnosť určitého sentimentálneho spomínania na základnú vojenskú službu.

Czas wolny

Czas wolny był zupełnie nowym zjawiskiem, które tradycyjnie prawie nie istniało w środowisku wiejskim. Jeśli już w jakiejś formie istniał, to bardzo często wykorzystywany był na imprezy gminne (np. zabawy, potańcówki itp.). Dopiero w latach siedemdziesiątych, wraz z utworzeniem spółdzielni rolniczej i znacznym ograniczeniem prywatnego rolnictwa, czas wolny pojawił się również w środowisku wiejskim. Sposób jego spędzania zasadniczo podążał za zmianami w całym społeczeństwie. Oprócz zorganizowanych wspólnych wyjazdów i wycieczek, w tym okresie pojawiły się również wyjazdy rodzinne. Pojawiły się wyjazdy do lasu na rodzinne „ogniska” lub spotkania rodzinne, rodzinne wycieczki po okolicy i stopniowo zjawisko wakacji. Wakacje były również możliwe dzięki zmianie charakteru pracy dla znacznej części - głównie młodszej - populacji. Coraz więcej osób pracowało na etatach ze stałymi godzinami pracy (utrwalili się 8-godzinny tydzień pracy przez 5 dni w tygodniu), co wiązało się również z coraz większą ilością czasu przeznaczanego na wakacje. Taki „luksus” był przywilejem wyższych klas społecznych we wcześniejszym okresie. W środowisku wiejskim wyjazd na wakacje był i jest technicznie dość problematyczny. Kto zająłby się domem, gospodarstwem itd.?

Pewnym zjawiskiem, które pojawiło się również w okresie komunistycznym w Kurowie, była organizacja Milicji Ludowej, która była paramilitarną organizacją robotniczą Partii Komunistycznej, założoną w 1948 r., ale bez żadnego prawnego wsparcia. Milicja Ludowa była ogólnie postrzegana w środowisku wiejskim jako jedna z form społecznie akceptowanej „ucieczki” dla mężczyzn, a także jako okazja do sentymentalnego wspomnienia podstawowej służby wojskowej.

181

*V období po 2. sv. vojne sa aj v dedinskom prostredí objavil nový fenomén voľný čas a cestovanie.
W okresie po II wojnie światowej w środowisku wiejskim pojawiło się również nowe zjawisko
wypoczynku i podróży.*

*Výlet do Banskej Bystrice.
Wycieczka do Bańskiej Bystrzycy.*

... a začalo sa chodiť do lesa na opekačku ...
 ... i zaczęto chodzić do lasu na ogniska ...

*Pri pamätníku v Nemeckej.
Pod pomníkem w Nemeckiej.*

187

*Stráže pod Zvolenom.
Straž pod Zvolením.*

*Ludové milície – kontroverzné bojové jednotky Komunistickej strany – mali svoje bunky skoro v každej dedine.
Milicja Ludowa, kontrowersyjna siła bojowa partii komunistycznej, miała komórki w prawie każdej wiosce*

*Cestovalo sa predovšetkým autobusmi, v ktorých nesmela chýbať zábava.
Podróżowali głównie autobusami, w których nie brakowało rozrywek.*

Portréty

Pri fotografiách z tohto obdobia nachádzame aj množstvo záberov, ktorými sa autori snažili zachytiť určitú situáciu, ktorá bola pre nich plná emócií. Bohužiaľ práve z dôvodu absencie fotografického alebo umeleckého vzdelania, takéto situácie sú často len veľmi ťažko čitateľné zo samotných fotografií. Tento „nedostatok“ sa dal prekonať tým, že autor alebo priamy účastník zachytenej situácie poskytol divákovi k takejto fotografii sprievodný výklad. Vyrozoval príbeh. Veľmi bežné boli situácie, kedy sa sedávalo pri fotkách či albumoch, rozprávalo a spomínalo. Akonáhle účastníci alebo pamätníci zomreli, fotka strácala pre jej držiteľa zmysel, a preto ju zvyčajne bez problémov vyhadzovali.

Pre nás má však sekundárny význam ako dokumentácia dobovej reality. Ako dokumentácia zmien v mnohých oblastiach, od krajiny tvorby, obliekania, architektúry urbanizmu a pod. Do tejto kategórie jednoznačne patrí aj niekoľko dokumentačných záberov miestnej rómskej komunity, ktorá bola súčasťou dedinského komunity.

Do tejto kategórie sme zaradili aj fotografiu ženy pri šijacom stroji ako moderného symbolu domácej výroby.

Portrety

Na fotografiach z tego okresu znajdziemy również szereg ujęć, za pomocą których autorzy starali się uchwycić pewną sytuację, która była dla nich pełna emocji. Niestety, właśnie ze względu na brak fotograficznego czy artystycznego wykształcenia, takie sytuacje są często bardzo trudne do odczytania z samych fotografii. Tę „niedoskonałość” można było zniwelować tym, że autor lub bezpośredni uczestnik uchwyconej sytuacji dostarczał widzom towarzyszącej interpretacji takiej fotografii. Opowiadał historię. Bardzo częste były sytuacje, w których ludzie siedzieli, rozmawiali i wspominali przed fotografiami lub albumami. Gdy uczestnicy lub upamiętnieni umierali, zdjęcie traciło swoje znaczenie dla posiadacza i dlatego zazwyczaj było bez problemu wyrzucane.

Dla nas ma ono jednak drugorzędne znaczenie jako dokumentacja współczesnej rzeczywistości. Jako dokumentacja zmian w wielu sferach, od krajobrazu, ubioru, architektury urbanistycznej itp. Kilka dokumentalnych ujęć lokalnej społeczności romskiej, która była częścią społeczności wiejskiej, wyraźnie należy do tej kategorii.

Do tej kategorii zaliczyliśmy również zdjęcie kobiety przy maszynie do szycia jako współczesny symbol domowej produkcji.

*Dedínská kapela.
Zespół wiejski.*

*Kamaráti.
Przyjaciele.*

*Mať motorku, to bolo v tej dobe už niečo...
W tamtych czasach posiadanie motocykla to było coś...*

*Súčastou dediny boli od nepamäti aj Rómovia.
Romowie są nieodłączną częścią wioski od niepamiętnych czasów.*

204

*Na zimu bolo treba pripravít veľa dreva.
Na zimę należało przygotować dużo drewna.*

*Šijací stroj bol bežným vybavením mnohých domácností.
Maszyna do szycia stanowiła powszechne wyposażenie wielu gospodarstw domowych.*

Kurovčan

Zvláštnu kategóriu predstavuje miestna dedinská folklórna skupina Kurovčan, ktorá vznikla na začiatku 70. rokov z iniciatívy učiteľov manželov Popovcových. Pôvodne to bola skupina mladých, ktorá vystupovala na rôznych miestnych estrádach a oslavách. Keď v roku 1974 prišiel na družstvo za pastiera folklorista Mikuláš Mušinka, táto estrádna skupina sa transformovala na štandardnú dedinskú folklórnu skupinu. Mikuláš Mušinka začal pre tento súbor písať samostatné scénické pásma, v ktorých súbor predstavoval jednotlivé tradičné, často takmer zabudnuté, ľudové zvyky. O takéto kvalitne nacvičené programy bol veľký záujem zo strany organizátorov mnohých folklórnych festivalov. Folklórna skupina Kurovčan takto navštívila mnohé regionálne ale aj celoštátne folklórne festivaly. Pre miestnych to bol spôsob prezentovania ich dediny a jej zvykov. Zároveň však súbor bol aj dôležitou spoločenskou inštitúciou. Pre vystupujúcu mládež to bol napríklad priestor na vytváranie vzťahov a partnerstiev, na základe ktorých často vznikali manželstvá. Vďaka vystúpeniam mali účinkujúci možnosť cestovať a navštíviť aj regióny, v ktorých neboli alebo, do ktorých by sa inak pravdepodobne sami nevybrali. Súbor je aktívny aj v dnešnej dobe, pričom sa v ňom vystriedalo už niekoľko generácií Kurovčanov.

Do dnešného dňa nacvičili takmer desať scénických pásiem, z ktorých dva boli aj sfilmované. Pásmo s názvom *Pastyrské rusala* bolo v roku 1978 natočené pre Ústav hudobnej vedy SAV, v roku 1988 Slovenská televízia natočila televízny dokument *Leť môj víenok*, ktorý vznikol na základe pásma *Hyškaňa*.

Kurovčan

Szczególną kategorię reprezentuje lokalny wiejski zespół folklorystyczny Kurovčan, który został założony na początku lat siedemdziesiątych z inicjatywy nauczycieli z rodziny Popovców. Początkowo była to grupa młodzieżowa, która występowała na różnych lokalnych festiwalach i uroczystościach. W 1974 roku, kiedy folklorysta Mikuláš Mušinka przybył do spółdzielni jako pasterz, grupa folklorystyczna została przekształcona w standardowy wiejski zespół folklorystyczny. Mikuláš Mušinka zaczął pisać dla tej grupy oddzielne zespoły sceniczne, w których grupa prezentowała poszczególne tradycyjne, często prawie zapomniane, zwyczaje ludowe. Organizatorzy wielu festiwali folklorystycznych byli bardzo zainteresowani takimi dobrze przygotowanymi programami. W ten sposób grupa folklorystyczna Kurovčan odwiedziła wiele regionalnych i krajowych festiwali folklorystycznych. Dla mieszkańców był to sposób na zaprezentowanie swojej wioski i jej zwyczajów. Jednocześnie zespół był również ważną instytucją społeczną. Na przykład dla występujących młodych ludzi była to przestrzeń do tworzenia związków i partnerstw, które często prowadziły do małżeństw. Dzięki występom wykonawcy mogli podróżować i odwiedzać regiony, w których wcześniej nie byli lub do których w przeciwnym razie prawdopodobnie nie wybraliby się sami. Zespół działa do dziś, a w jego działalność zaangażowanych jest kilka pokoleń mieszkańców Kurova.

Do tej pory zespół przećwiczył prawie dziesięć scen, z których dwie zostały sfilmowane. W 1978 r. o nazwie *Pastyrské rusaľa* została sfilmowana dla Instytutu Muzykologii Słowackiej Akademii Nauk, a w 1988 r. Telewizja Słowacka nakręciła dokument telewizyjny *Leť môj vienok* (*Leć mój wianku*), który był oparty na projekcie *Hyškaňa*.

Dedinský folklórny súbor vznikol na začiatku 70. rokov najskôr ako estrádna skupina pre miestne vystúpenia. Wiejski zespół folklorystyczny został założony na początku lat 70-tych, początkowo jako grupa sceniczna do lokalnych występów.

*Neskôr začali predstavovať miestne zvyky a tradície – vystúpenie „Lamančák“.
Później zaczęli prezentować lokalne zwyczaje i tradycje - przedstawienie „Lamančák“.*

*Spriadanie konope.
Przędzenie konopi.*

*Lāmanie konope.
Ļamanie konopi.*

*Na folklórnom festivale vo Východnej vystupovali pred tisíckami divákov.
Na festiwalu folklorystycznym w Východnej wystąpili przed tysiącami widzów.*

*Folklórny festival v Strážnici.
Festiwal folklorystyczny w Strážnicach.*

*Ženich a nevesta z folklórneho vystúpenia „Pastyrské Rusala“.
Panna mloda i pan mlody z przedstawienia folklorystycznego „Pastyrské Rusala“.*

*V roku 1978 Slovenská akadémia vied natočila dokumentárny záznam vystúpenia „Pastyrské Rusáľo”.
W 1978 roku Słowacka Akademia Nauk dokonała dokumentalnego nagrania spektaklu „Pastyrské Rusáľo”.*

*Najdôležitejšia rekvizita vystúpenie „Pastyrské Rusala“ bol aj slamený „Džadko“.
Najvažnejším rekvizytom predstavenia Pastyrské Rusala bola slona „Dziadek“.*

Obsah – Spis treści

Úvod – Wstęp	... 3
Gazdovstvo – Gospodarstwo	... 9
Zmeny – Zmiany	... 31
Svadba – Wesele	... 43
Pohreb – Pogrzeb	... 71
Veľká noc a Vianoce – Wielkanoc i Boże Narodzenie	... 83
Staré a nové – Stare i nowe	... 101
Dedina sa mení – Wieś się zmienia	... 123
Deti – Dzieci	... 137
Škola – Szkoła	... 153
Rodina a rodinné oslavy – Rodzina i uroczystości rodzinne	... 163
Voľný čas – Czas wolny	... 179
Portréty – Portrety	... 195
Kurovčan – Kurovčan	... 207

Zoznam fotografií – Lista zdjęć

Fotografie Jána Bujdu sú na stranách – Zdjęcia Jana Bujdy znajdują się na stronach: 14; 49; 55; 56; 58; 58; 59; 60; 61; 62; 63; 64; 65; 66; 67; 68; 69; 70; 73; 76; 78; 90; 94; 95; 96; 103; 104; 105; 106; 107; 108; 109; 110; 111; 111; 112; 113; 114; 116; 117; 118; 119; 120; 121; 122; 130; 131; 132; 133; 134; 135; 136; 144; 145; 149; 151; 152; 156; 157; 157; 158; 159; 160; 161; 162; 166; 168; 169; 175; 176; 177; 178; 181; 182; 183; 185; 186; 187; 188; 189; 189; 191; 192; 192; 193; 194; 194; 190; 198; 204; 205; 206; 209; 210; 211.

Fotografie Mikuláša Mušinku sú na stranách – Zdjęcia Mikuláša Mušinki znajdują się na stronach: 11; 12; 13; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27; 27; 28; 29; 30; 30; 33; 34; 35; 39; 38; 37; 36; 42; 45; 40; 40; 41; 48; 45; 47; 46; 47; 51; 52; 53; 54; 54; 50; 57; 74; 75; 77; 79; 80; 81; 82; 83; 85; 86; 87; 88; 89; 91; 92; 97; 98; 99; 100; 115; 116; 125; 126; 127; 129; 139; 139; 140; 141; 142; 143; 146; 147; 148; 150; 155; 165; 165; 167; 170; 171; 172; 173; 174; 184; 197; 199; 200; 201; 202; 203; 212; 213; 214; 215; 216; 217; 218; 219; 220; 221; 222; 223; 224; 225; 226; 227; 228; 229; 230; 231; 232; 233; 234; 235; 236; 237; 238.

Obrázky z dôb minulých. *Neprofesionálne fotografie Mikuláša Mušinku a Jána Bujdu
z obce Kurov z 2. polovice XX. storočia.*

Zdjęcia z przeszłości. *Zdjęcia nieprofesjonalne Mikuláša Mušinki i Jána Bujdy
ze wsi Kurov z 2. połowy XX wieku*

Autor – Autor: Mgr. Alexander Mušinka, Ph.D.

Autori fotografií – Autorzy fotografii: Ján Bujda; akad. Prof. Mikuláš Mušinka, DrSc.

Recenzenti – Recenzenci: Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.; prof. PhDr. Michal Šmigeľ, PhD.

Preklad – Tłumaczenie: Mgr. Mária Grigľová

Rok vydania – Rok publikacji: 2023

Náklad – Nadruk: 2000 ks / szt

Vydanie – Wydanie: Prvé / Pierwsze

Autor fotografie na obálke – Autor fotografii na okładce: akad. prof. Mikuláš Mušinka, DrSc.

Grafický design – Projekt graficzny: Alexander Mušinka

Vydavateľ – Wydawca: Karpatská asociácia pre medzinárodnú spoluprácu a rozvoj, o. z.

Tlač – Druk: Tlačiareň svidnícka s.r.o., Ul. čat. Nebiljaka 121/18, 089 01 Svidník

ISBN: ISBN: 978-80-974716-1-3